

Siyasal Parti Liderlerinin Demokrasi Kavrayışı: Seçim Konuşmaları Üzerine Bir İnceleme¹

Ülkü Doğanay, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi,
e-posta: doganay@ankara.edu.tr

Halise Karaaslan Şanlı, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi,
e-posta: karaasla@media.ankara.edu.tr

İnan Özdemir Taştan, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi,
e-posta: iozdemir@media.ankara.edu.tr

Kenan Demirci, Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi,
e-posta: kdemirci@firat.edu.tr

Özet

Demokrasi kavramının sınırlarının nasıl belirlendiği; ilişkide olduğu insan hakları, çoğulcu yönetim, azınlık haklarının korunması gibi pek çok konuya ilişkin görüş ve politikaları etkilemektedir. Bu nedenle demokrasi kavramının toplumsal siyasal hayattaki kullanımının incelenmesi oldukça önemlidir. Bu çalışmada, TBMM’de temsil imkânı bulan siyasi parti liderlerinin miting konuşmalarının analizi aracılığıyla siyasal elitlerin demokrasi kavrayışları ve bu kavrayışlarını seçim kampanyalarına aktarma biçimleri sorunlaştırılmıştır.

Çalışma, 30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimi, 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde, parti liderleri ve cumhurbaşkanlığı adayları tarafından bir aylık kampanya döneminde yapılan, toplam 513 miting konuşmasının niteliksel içerik analizine tabi tutularak incelenmesinden oluşmaktadır. AK Parti, CHP, MHP ve BDP/HDP liderlerinin ve cumhurbaşkanlığı adaylarının konuşmaları temel haklar ve ilkeler bağlamında sıkça dile getirilen temalar odağında ayrıştırılarak analiz edilmiştir.

Makalede genel olarak siyasi parti liderlerinin konuşmalarında temel hak ve özgürlükler, katılım, yurttaşlık, güçler dengesi, çoğulculuk gibi demokrasi ile ilişkilendirilebilecek ilke ve değerlerin nasıl ve ne ölçüde yer aldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Makalede ayrıca, siyasi parti liderlerinin konuşmaları aracılığıyla Türkiye’de siyasal elitlerin demokrasiye ilişkin kavrayışlarının temel sorunlarının ve sınırlılıklarının neler olduğu, rekabetçi-liberal demokrasi modellerinin demokrasiyi seçimlere ve adaylar arasındaki rekabete indirgeyen yaklaşımlarının ötesine geçen, demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak tanımlayarak yurttaşların etkin katılımını merkezine alan bir demokrasi anlayışına ne ölçüde olanak tanıdığı sorularına da yanıt aranmıştır.

Anahtar Sözcükler: Siyasi parti liderleri, siyasal seçimler, demokrasi, lider konuşmaları, seçim konuşmaları.

Democracy Understanding of the Political Party Leaders: A Study on the Electoral Speeches

Abstract

How the limits of democracy is determined, effects the opinions and policies concerning a number of associated subjects such as human rights, pluralist administration, protection of minority rights. Therefore scrutiny of the usage of democracy concept in social and political life is quite important. In this study, through an analysis of the public meeting speeches of leaders of the political parties which are represented in the Turkish Parliament; democracy understandings of the political elites and their way of transferring these understandings to the election campaigns are problematized.

This study consists of examination by means of the qualitative content analysis of a total 513 meeting speeches which were performed by the political party leaders and presidential candidates during the course of one month campaign prior to the March 30, 2014 General Election of Local Administrations, August 10, 2014 Presidential Election and June 7, 2015 General Parliamentary Election. Speeches of the candidates from the AK Party, CHP, MHP and BDP/HDP leaders and presidential candidates are analysed by separation on the focus of themes which were frequently expressed in the context of fundamental rights and principles

In the article, it is tried to describe how and to what extent the principles and values which may be associated with democracy such as fundamental rights and freedoms, participation, civic, balance of power, pluralism etc. are included in the speeches of the political party leaders in general.

Also, in this article, through the speeches of the political party leaders, it is tried to answer the questions of what are the basic problems and limitations of the democracy understandings of political elites in Turkey, and to what extent do the competitive-liberal democracy models enable an understanding of democracy crossing beyond the approaches reducing the democracy down to elections and competition among the candidates, and focusing on the active participation of the citizens by defining the democracy as a life style.

Keywords: Political party leaders, political elections, democracy, leader speeches, electoral speeches.

Giriş

Demokrasi kavramının sınırlarının nasıl belirlendiği; ilişkide olduğu insan hakları, çoğulcu yönetim, azınlık haklarının korunması gibi pek çok konuya ilişkin görüş ve politikaları da etkilemektedir. Bu nedenle demokrasi kavramının toplumsal ve siyasal hayattaki kullanımlarının incelenmesi oldukça önemlidir. Bu çalışmada, Türkiye’de demokrasi kavramının özellikle politik dilde ağırlıklı olarak seçme

ve seçilme hakkı, seçim süreçleri, parti dinamikleri vb. konularla ilişkili, ancak haklar literatürü açısından sınırlı bir çerçeve içerisinde, demokratik rejimlerin temel ilkelerine konjonktürel olarak ve sınırlı bağlamda referans veren dar bir kapsamda ele alındığı kabulünden hareket edilmektedir (Çavdar, 1982; Köker, 2008; Heper, 2012; Özel ve Sarıkaya, 2013). Çalışmada, Türkiye’de kurumsal siyasetin lider odaklı yapısı nedeniyle (Sayarı, 2008:9) siyasi yelpazenin farklı uçlarında yer alan siyasi partilerin liderlerinin demokrasiye ilişkin kurdukları çerçevenin içinin nasıl doldurulduğu ve nelerin dışarıda bırakıldığına odaklanılmıştır. Üç farklı bağlamda gerçekleştirilmiş olan 30 Mart 2014 tarihli Mahalli İdareler Genel Seçimi, 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 7 Haziran 2015 tarihli Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde liderlerin yapmış oldukları konuşmalarda, literatürde demokrasi ile ilişkili olarak tanımlanan temel hak ve özgürlükleri ve ilkeleri hangi temalar etrafında ele aldığı sorunlaştırılmış, böylece liderlerin seçim gündemleri aracılığıyla politik elitlerin demokrasi kavrayışının kapsam ve sınırlılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma, liderlerin seçim gündemleri üzerinden gerçekleştirilen tematik analiz yoluyla, Türkiye’nin demokratikleşme sürecinde yaşanan tıkanıklıkların bağlamsal nedenlerinin açığa çıkarılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde 2014 ve 2015 yıllarında gerçekleştirilen üç seçimin hangi bağlam içinde gerçekleştiğini hatırlamak üzere belli başlı gelişmeler ve politik aktörlerin bu gelişmeler karşısındaki tutumlarına ilişkin genel bir değerlendirme yapılmış, ardından liderlerin konuşmalarında demokrasinin evrensel normlarına, değerlerine ve ilkelerine yönelik göndermelerin nasıl ve ne ölçüde yer bulduğunu tespit etmek üzere, söz konusu üç seçim öncesindeki bir aylık kampanya döneminde yapmış oldukları toplam 513 miting konuşması niteliksel içerik analizine tabi tutularak incelenmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları nedeniyle 2015 yılı içinde ikinci kez yapılan 1 Kasım tarihli milletvekili genel seçimleri araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Türkiye’nin Seçim Gündemi: 30 Mart, 10 Ağustos ve 7 Haziran Seçimlerinin Bağlamı

Seçim kampanyaları rekabete dayalı siyaset anlayışının bir sonucu olarak kutuplaşmanın yoğun olarak yaşandığı ve çoğu zaman siyasi bir başarı stratejisi olarak kullanıldığı dönemlerdir. Türkiye’de son yıllarda siyasi hayatta yaygınlaşan kutuplaşma, son iki yıl içerisinde gerçekleştirilen seçimlerde çok daha yoğun olarak yaşanmıştır. Özellikle 28 Mayıs 2013 tarihinde İstanbul’da başlayan ve tüm Türkiye’ye yayılan Gezi Protestoları, sonrasında kamuoyunda uzun süre tartışılan 17- 25 Aralık operasyonları; yerleşik parlamenter sistemin değiştirilerek başkanlık sisteminin getirilmesi önerileri, Türkiye’nin bu üç seçimi de çok yoğun bir gündem altında geçirmesine neden olmuştur. Bu süreçte

iktidar partisi ve muhalefet partileri arasındaki gerilim ve kutuplaşma ileri boyutlara ulaşmış; liderlerin seçim konuşmalarını belirleyen ana eksenlerden birisi bu kutuplaşma ve kutuplaştırıcı söylem üzerine yerleşmiştir.

İki yıl içerisinde gerçekleşen üç seçimi çevreleyen toplumsal ve siyasal ortama bakıldığında, seçimlerin içinde gerçekleştiği bağlamın liderlerin “demokrasi” kavramlaştırmalarının öncelikleri ve başlıca temaları üzerindeki etkisi daha net anlaşılacaktır

Gezi Olaylarıyla Gelişen Muhalif Ortam ve 30 Mart Yerel Seçimleri

28 Mayıs 2013 tarihinde ortaya çıkan Gezi Protestoları ve hükümetin protestoları bastırmak için başvurduğu sert önlemler, seçimler öncesindeki dönemde, siyasetin gündemini belirleyen başlıca olaylardan birisi olmuştur. Başta bir çevre hareketi olarak başlayan ancak sonrasında hızla yayılan ve genişleyen protestoları, bir ölçüde hükümetin seküler yaşam biçimi ve kişisel tercihlere yoğun müdahalesine duyulan tepkinin bir yansıması olarak değerlendiren çalışmalar bulunmaktadır (bkz. Arat, 2013; Göle, 2013; Atay, 2013; Özbudun, 2014; Özel, 2014; İğsız, 2014; Bakıner, 2014; Harmanşah, 2014). Protestolar sırasında polisin orantısız ve şiddetli müdahalesi, ciddi oranda maddi tahribata ve can kayıplarının yaşanmasına yol açmıştır (Özbudun, 2014:157). Hükümete yakın basın organları ve dönemin başbakanı Tayyip Erdoğan tarafından demokrasi karşıtı, şiddet eylemleri olarak değerlendirilen protestolar, muhalefet partilerinin liderleri tarafından açık veya örtülü biçimde hükümetin politikalarına yönelik eleştirilerini haklılaştıran eylemler olarak yorumlanmıştır.

Özellikle büyükşehirlerde yoğunlaşan gösteriler Tayyip Erdoğan tarafından kendisini yerinden etmek isteyen ulusal ve uluslararası güçlerin faaliyetleri olarak yorumlanmış ve “Bu süreç Ak Parti Genel Merkezi’nde odama yapılan saldırının uzantısı”dır (Akşam, 18 Haziran 2013) sözleriyle şahsına yönelik komplonun bir uzantısı olarak değerlendirilmiştir. Bundan sonra Erdoğan destekçilerini mobilize etmek ve konumunu sağlamlaştırmak için Milli İrade Mitingleri² adını verdiği ve milyonlarca kişinin katıldığı kitlesel mitingler düzenlemiştir (Özbudun, 2014: 158).

Gezi protestolarından yaklaşık 6 ay sonra, Aralık ayında üç bakanın oğlu başta olmak üzere çeşitli hükümet yetkililerini hedef alan bir operasyon başlamıştır. 17-25 Aralık operasyonları hükümetin doğrudan içerisinde olduğu iddia edilen çok geniş çaplı bir rüşvet ve yolsuzluk çarkını ortadan kaldırmaya dönük bir operasyon olarak muhalif basına yansımıştır. Hükümete yakın basın tarafından bu soruşturma “17 Aralık kumpas soruşturması” (Sabah, 17 Ocak 2015) olarak nitelendirilirken, Erdoğan ise “17 Aralık’ta güya bunlar bizi yıkacaktı, darbe

yapacaktı, tutmadı”(Milliyet, 4 Mart 2014) sözleriyle operasyonları darbe girişimi olarak tanımlamıştır. Ancak özellikle bu operasyonlara karşı hükümet üyelerinin gösterdiği tutum, muhalif çevrelerde çok yoğun eleştiriler almıştır. Operasyondan hemen sonra görevli savcı ve polislerin yerleri değiştirilmiş, tüm bürokrasi içerisinde geniş çaplı bir yer değiştirme ve görevden alma süreci başlamıştır. Aynı zamanda olayların yaygınlaştırılmasında oynadığı rol gerekçesiyle Youtube ve Twitter internet siteleri de hükümetin yoğun eleştirisiyle karşılaşmış hatta Erdoğan’ın yapmış olduğu “Mahkeme kararı çıktı, Twitter falan hepsinin kökünü kazıyacağız” (Milliyet, 20 Mart 2014) açıklamasının ardından bu iki internet platformu belli sürelerde erişime kapatılmıştır. Bu süreç muhalefet partileri ve iktidar arasındaki gerilimin iyice artmasına neden olmuş, 30 Mart yerel seçimleri, bu konjonktür altında, adeta muhalefet partileri tarafından Erdoğan’ın politikadaki yeri ve konumunun sorgulandığı ulusal boyutlu bir seçime dönüştürülmüştür (Keyman, 2014; Özbudun, 2014).

Birbiri ardına gelen bu olayların yansımaları, 30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimleri’ne katılan siyasi partilerin kampanya gündemlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Yerel seçim kampanyasında AK Parti’nin seçim teması “büyük medeniyet yolunda insan-demokrasi-şehir” olarak açıklansa da, özellikle mitingler aracılığıyla 17-25 Aralık krizi, kampanyanın başlıca gündemini oluşturmuştur (Yiğitbaşı, 2015:44). 17-25 Aralık’ta yaşadığı krizde çok geniş çaplı eleştirilere maruz kalan Erdoğan, konuşmalarında bu temayı merkeze almış, paralel yapı (FETÖ-PDY) olarak tanımladığı Gülen Cemaati ile birlikte diğer tüm muhalefet partilerini de kendi kişiliğini hedef alan bir blok olarak değerlendirmiştir. Erdoğan’ın “Bu CHP, MHP, BDP temiz siyaset yapmak yerine sırtlarını Pensilvanya’ya dayayıp oradan aldıkları kırıntılarla siyaset yapmaya çalışıyorlar” (Milliyet, 27 Mart 2014) cümleleri bu yaklaşımı özetlemektedir.

Özellikle seçim kampanyalarında kullanılan görsel malzemenin önemli bir kısmında kullanılan Tayyip Erdoğan resmi ve ona eşlik eden “Millet Eğilmez, Türkiye Yenilmez” ve “İhanete Geçit Yok” sloganları (Yiğitbaşı, 2014:45) ile de, gerek Gezi protestoları, gerekse 17-25 Aralık operasyonları, Erdoğan’ın kişiliğinde Türkiye’ye, “millet’e, “milli irade’ye” yönelik bir komplonun parçası olarak değerlendiren “ihanet söylemi” öne çıkarılmıştır.

30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimi’nde muhalefet partilerinin kampanyalarının Erdoğan’ı eleştirerek seçmen gözündeki meşruiyetini zayıflatma çabaları üzerine bina edildiği söylenebilir. Bu kapsamda MHP, kampanyasında siyasal yozlaşma ve milli bütünlük teması üzerinde durmuştur (Balcı ve Bekiroğlu, 2015: 99). CHP “Yeni CHP” temasını öne çıkarırken, “varlık içinde, birlik içinde ve özgür biçimde” sloganıyla bu temayı desteklemiş ve

kendisini yolsuzluk yapan ve baskıcı iktidara alternatif olarak sunmuştur (Özkan, 2015: 71). Batıda 32 ilde HDP adı altında seçimlere katılan BDP ise seçim kampanyası stratejisini liderden çok adaylar üzerine kurmuştur. HDP/BDP'nin seçim kampanyasının ana teması "şehir senin" sloganıyla somutlaşan katılımcı demokrasi vurgusudur. Kullanılan bu slogan HDP'nin kuruluş felsefesinin önemli parçası olan eşit yurttaş hakları, demokratikleşme, ifade özgürlüğü, sosyal adalet, cinsiyet eşitliği (Celep, 2014: 166) gibi çok geniş kavramlar bütünüyle de uyum gösterecek şekilde uyarlanmıştır. Bu kapsamda yerel yönetimlerde kadının temsili, kentsel dönüşüm, ekolojik tarım gibi pek çok konuda ortaya atılan ve insanı merkeze alan fikirlerle "şehir senin" sloganı desteklenmiştir. BDP Diyarbakır ve Hakkâri gibi oy potansiyelinin yüksek olduğu illerde kadın adaylar göstererek temsil konusunda cinsiyet eşitliğine önem vereceğini ortaya koymuş, aynı zamanda yerel yönetimlerde eş başkanlık sistemini getireceğine dair bir beyanname yayınlayarak bu politikayı daha somut hale getirmiştir (Alptekin, 2015: 132).

Artan Siyasi ve Toplumsal Kutuplaşmanın Gölgesinde Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Yerel seçim sonucunda AK Parti, ülke genelinde %44'lük oy oranına ulaşarak birinci parti olmuş, ancak bir yandan da 2011 Genel Seçimleri'ne kıyasla 2 milyon oy kaybetmiştir (Özbudun, 2014: 165). Buna karşılık, seçimde alınan bu sonuç, Erdoğan'ın Gülen Cemaati ile girdiği mücadeleden galip çıkması ve Cumhurbaşkanlığı için en güçlü aday olduğunu doğrulaması olarak da değerlendirilmiştir (Keyman, 2014: 21). Erdoğan, başbakanlığı döneminde her seçim sonrası geleneksel olarak gerçekleştirdiği balkon konuşmasında, "siz en başta kendi geleceğinize, Başbakanınıza sahip çıktınız" (Hürriyet, 31 Mart 2014) diyerek galibiyetini ilan etmiştir. Muhalefet partilerinin liderleri ise Erdoğan'ın bu galibiyetine şüphe ile yaklaşmış, Devlet Bahçeli hükümetin kaybetmiş olduğu 2 milyon 100 bin oyu hiç hesaba katmadan halen kendisini %50 oy almış bir parti olarak savunmasını eleştirmiştir (Habertürk, 24 Nisan 2014). CHP lideri ise AKP'nin seçimlere hile karıştırdığını iddia etmiş ve iktidarın bu seçimden legal yollarla birinci çıkmadığını, bu yüzden halen meşruiyet problemini sürdürdüğünü belirtmiştir. CHP, resmi olmayan seçim sonuçlarına dair Yüksek Seçim Kurulu'na (YSK) da itirazda bulunmuş, hatta karar açıklanana kadar YSK önünde bekleyeceğini belirten CHP'li bir grup, polisin sert müdahalesiyle karşılaşmıştır.

Yerel seçimlerden birkaç ay sonra gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimleri için oy oranı açısından Türkiye'nin en büyük iki muhalefet partisi olan MHP ve CHP uygun adayı tespit etme çabasına girmişlerdir; ancak seçim sonuçlarına göre bu partilere verilen %15 ila %25 arasındaki destek, AK Parti adayı karşısında ayrı ayrı adaylarla cumhurbaşkanlığı seçimine girmeleri halinde fazla başarı şansları olmadığını göstermiştir. Bu nedenle MHP "çatı aday" kampanya stratejisini

başlatmıştır. Strateji AKP'ye muhalif partilerin bir adayı desteklemesine dayanmaktadır. Bu kapsamda MHP Ekmeleddin İhsanoğlu'nu cumhurbaşkanı adayı olarak belirlemiş ve Kemal Kılıçdaroğlu da bunu kabul etmiştir (Çarkoğlu, 2016: 4).

Yerel seçimler sonrası BDP'nin kendini feshederek HDP'ye katılması sonucu, Kürt siyasetini temsil eden temel parti olarak HDP öne çıkmıştır. HDP Eş Başkanı Sebahat Tuncel, MHP ve CHP'nin çatı adayının muhafazakâr kesimlerden oy almayı amaçladığını belirtmiş ve HDP milletvekili Hasip Kaplan "sağın karşısında halkın adayını biz çıkaracağız" (Habertürk, 17 Haziran 2014) diyerek HDP'nin yeni bir cumhurbaşkanı adayı belirleyeceğini duyurmuştur. HDP, 30 Haziran 2014 tarihinde Cumhurbaşkanı adayı olarak Selahattin Demirtaş'ı gösterdiğini ilan etmiş ve Demirtaş cumhurbaşkanı adayı olarak ilk konuşmasında "Halk olarak ilk defa Çankaya'ya adayız" (Hürriyet, 30 Haziran 2014) diyerek demokratik güçlerin temsilciliğine aday olduğunu vurgulamıştır.

Tayyip Erdoğan yerel seçimlerde olduğu gibi, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de karşısında yer alan iki adayı adeta kendisini devirmek için Gülen Cemaati ile işbirliği yapan güçler olarak göstermiş ve bu partileri "Pensilvanya partileri" olarak tanımlayarak Fethullah Gülen tarafından yönlendirilmekle suçlamıştır (Milliyet, 19 Temmuz 2014). Bu kapsamda Erdoğan'ın seçim kampanyasında şahsı üzerinden kendisiyle özdeşleştirdiği "Türk milletine saldırı" yapıldığı fikri temel tema olarak kullanılmıştır. Ekmeleddin İhsanoğlu, buna karşılık, Erdoğan'ın kişiliği üzerinden yapılan politikaların zararlı sonuçlandığı fikrinden hareketle, kampanyasında Erdoğan'ın kişiliği ya da yolsuzluklar konusuna fazla değinmemiş, bunun yerine kampanyasının temeli olarak kişisel saygınlık ve devlet adamı kalitesi üzerinde durmuştur (Çarkoğlu, 2016: 5). Selahattin Demirtaş ise bunun aksine Erdoğan'ı ve otoriter yönetimini eleştirmeyi esas alan bir kampanya stratejisi belirlemiş ve özellikle "Seni başkan yaptırmayacağız" sloganıyla özdeşleşen yoğun bir kampanya yürütmüştür (Köse, 2015: 111). Demirtaş adaylığının iki temel amacını Kürt barış sürecini devam ettirme ve merkez sol oyları HDP'ye çekebilme olarak belirlemiştir (Çarkoğlu, 2016: 5). Bu durum, Erdoğan ve Demirtaş'ın temsil ettiği HDP arasındaki gerilimi artırmış ve özellikle Kürt sorununun çözümüne dair uzlaşma ve politikaları 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri öncesi önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir. Seçimler sonrası %52 oy oranıyla Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanı seçilmiş ve seçim kampanyasından itibaren sürdürdüğü geleneksel bir cumhurbaşkanı rolü üstlenmeyeceğine dair söylemi, başkanlık sistemi tartışmalarının yeniden gündeme gelmesiyle yeni bir boyuta taşınmıştır.

Başkanlık Sistemi Tartışmalarından Açılım Sürecine 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimi

7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri de bu sebeple başkanlık sistemine geçilip geçilmeyeceği üzerine sürdürülen tartışmaların oluşturduğu zeminde gerçekleştirilmiştir. 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde bağımsız adaylık yoluyla parlamentoya giren Kürt siyasi hareketi temsilcileri, bu seçimlerde yeni bir parti olan HDP çatısı altında siyasete girmeye karar vermişler ve bunu kamuoyuna duyurmuşlardır. Bu seçim dönemine %10'luk seçim barajı uygulamasına rağmen meclise girmeye çalışan HDP'nin iktidara yönelik yoğun eleştirileri ve bu seçimleri başkanlık sistemine geçiş için gerekli olan anayasa değişikliği yapabilecek milletvekili sayısına ulaşmak için araç olarak gören ve üzeri örtülü biçimde seçmenlerden AK Parti lehine oy kullanmalarını isteyen Erdoğan'ın mücadelesi damga vurmuştur. Erdoğan, 8 Mart Gaziantep mitinginde söylediği "Türkiye hedeflerini, yeni anayasasına, başkanlık sistemine, çözüm sürecini güçlendirerek kavuşturmak için hazır mıyız? 400 milletvekili verin bu iş huzur içinde çözülsün" (Gazetevatan, 8 Mart 2015) sözleriyle seçimlerde AKP'yi desteklediğini ve hatta kendi siyasi hedeflerinin de AKP'nin başarısıyla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bu sözlerin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan halk toplantıları ve açılışlarla kampanya sürecine fiilen dâhil olmaya devam etmiş³, bu nedenle muhalefetin tarafsızlığını yitirdiği eleştirileriyle karşılaşmıştır. Hatta HDP, Cumhurbaşkanı'nın anayasadan kaynaklanan tarafsızlık rolünü yitirerek belli bir partinin propagandasını yaptığı gerekçesiyle Cumhurbaşkanlığı makamının uyarılması istemiyle YSK'ya başvurmuştur. Erdoğan ise bu başvuruyu sonrası "Cumhurbaşkanı için ihanet-i vataniyyeden başka suç unsuru yoktur" (Milliyet, 19 Mayıs 2015) diyerek HDP'nin talebinin geçersiz olduğunu vurgulamıştır.

Başbakan olarak görevi aldıktan sonra ilk kez genel seçimlere katılan Ahmet Davutoğlu, 2011 yılı itibarıyla geliştirilen "Yeni Türkiye" mottosunu tekrarladığı kampanya sürecinde partisinin icraatlarını öne çıkaran temalara ağırlık vermiş, aynı zamanda "paralel çete" olarak tanımladığı Gülen Cemaati'yle mücadeleye devam edeceğinin altını çizmiştir (Milliyet, 17 Mayıs 2015).

7 Haziran Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde muhalefet partilerinin yürüttükleri kampanyaların başlıca motiflerinden birisi, Erdoğan'ın ve AK Parti hükümetinin icraatlarının eleştirisi olmuştur. CHP, seçmen kitlesinin iktidarın politikalarına duyduğu tepkiyi "milletçe alkışlıyoruz" sloganı ile aktarma yoluna gitmiş; "yaşanacak bir Türkiye" sloganları ile ekonomi ve sosyal politikalar ağırlıklı bir kampanya stratejisi izlemiştir. MHP ise özellikle Erdoğan'ı ve AK Parti hükümetini daha çok çözüm sürecindeki yaklaşımı üzerinden eleştirmiştir (Özkan, 2016: 20-24). Özellikle çözüm sürecini, "ihanet süreci" (DHA, 13 Nisan

2015) ve “çözüm süreci” (Milliyet, 17 Mayıs 2015) gibi isimlerle adlandırarak kampanyasını temel olarak AK Parti’nin gerçekleştirdiği çözüm süreci eleştirisi üzerine kurduğunu göstermiştir.

7 Haziran 2015 Genel Seçimleri öncesinde MHP ve CHP’li siyasetçilerin iktidarda bulunan AK Parti’ye yönelik eleştirilerinden birisi de, Tayyip Erdoğan’ın Başbakanlığı dönemine rastlayan 2011 yılından itibaren Suriyeli mültecilere ilişkin uyguladığı açık kapı politikası ve bu durumun yoğun mülteci akını sonrası özellikle büyük şehirlerde yarattığı olumsuz durumlardır. Erdoğan, Cumhurbaşkanı olduktan sonra da bu açık kapı politikasını devam ettireceğini vurgulayarak mülteci geçişine olumlu baktığını belirtmiştir. Muhalefet liderleri ise Erdoğan’ı Ortadoğu üzerinde planlar yaparak Suriye’nin iç işlerini bozmakla suçlamış ve bunun sonucunda özellikle Türkiye içindeki kentlerde görülen Suriyeli mülteci artışına tepki göstermişlerdir. Kemal Kılıçdaroğlu, Erdoğan’ı Suriye’nin iç işlerine karışması konusunda eleştirirken, iktidara gelmesi durumunda Türkiye’de bulunan Suriyeli mültecilere “Kusura bakma, git kendi ülkene” (Sabah, 23 Ekim 2015) diyerek onları göndereceğine dair açıklamalarda bulunmuştur. Devlet Bahçeli ise Erdoğan’ın İŞİD’le “kirli ilişkilere” girdiğini ima ederek, bunun sonucunda Ortadoğu’da büyük karışıklıkların doğduğunu vurgularken, halihazırda Türkiye’de bulunan Suriyeli mülteciler içinse periyodik olarak Türkiye-Suriye sınırında oluşturulacak güvenlik sınırına gönderilmelerini talep etmiştir (DHA, 6 Ekim 2015).

Seçim kampanyası döneminde Erdoğan’a ve AK Parti’ye karşı en sert muhalefet HDP tarafından gerçekleştirilmiştir. HDP kampanyasını “seçim barajı”, “çözüm süreci”, “başkanlık sistemine karşıtlık” ve “yeni anayasa” temaları üzerinde kurmuştur (Özkan, 2016:24). HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş “bu baraj orta yerde durduğu müddetçe Türkiye’deki eşit katılım, eşit temsil gerçekleşmeyecek, mümkün değil” (Bora, 2015) sözleriyle özellikle %10 seçim barajı uygulamasının ortadan kaldırılmasının HDP’nin temel amaçlarından biri olduğunu ortaya koymuştur. Bu kapsamda 7 Haziran 2015 Genel Seçimi kampanyası için “Biz’ler Meclise” sloganını belirlemiştir. Selahattin Demirtaş sloganı açıklarken ülkedeki tüm farklılıkların asli unsur olarak meclise girmelerinin gerekliliğini açıklamıştır⁴. “Demirtaş, Erdoğan hakkında “ki ben her şeyi söyledim bu insana karşı, hırsızlık var, rüşvet var dedim, yolsuzluk var dedim, tek adamdır dedim, devleti ele geçirdi, geçirmeye devam edecek dedim, en sert eleştirileri yaptım kampanya boyunca” (Bora, 2015) diyerek aslında seçim kampanyasının temel olarak Erdoğan eleştirisi üzerine kurulu olduğunu da göstermiştir. Karşılık olarak, Erdoğan da seçim dönemi boyunca yaptığı konuşmalarda Selahattin Demirtaş ve HDP’yi hedef alan açıklamalarda bulunmuştur (Çarkoğlu ve Yıldırım, 2015: 60).

Kampanya dönemi boyunca Erdoğan ve Demirtaş'ın birbirlerine yönelik giderek sertleşen açıklamaları Türkiye siyasetindeki önemli bir kırılma ile birlikte değerlendirilmelidir: 2005 yılında ilk kez Tayyip Erdoğan tarafından ifade edilen Kürt sorununun çözümünde önemli bir aşama olan açılım süreci, 7 Haziran Seçimleri öncesinde sekteye uğramış, Erdoğan'ın ifadesiyle "buzdolabına kaldırılmıştır". Öcalan tarafından yazılan ve Mart 2015'te Diyarbakır'daki Nevruz etkinlikleri sırasında okunan ve silahlı mücadelenin bırakılarak demokratik yöntemlere geçişi savunan mektubun ardından Kürt sorununun çözümünde önemli bir aşama olarak görülen ve "Dolmabahçe mutabakatı" olarak anılan görüşmelerde alınan kararların uygulanması talebi HDP tarafından dile getirilirken, Erdoğan böyle bir mutabakattan haberdar olmadığını ileri sürmüş, "Dolmabahçe mutabakatı ifadesini asla kabul etmiyorum" diyerek çözüm sürecinin "buzdolabına kaldırıldığını" (BBC, 17 Temmuz 2015) ifade etmiştir. Bundan sonra Erdoğan HDP'ye yönelik eleştirilerini giderek sertleştirmiş ve "ben buradan Kürt kardeşlerime sesleniyorum, 7 Haziran'da bölücü terör örgütünün arkasında olduğu bu siyasi zihniyete gereken dersi vereceğinize inanıyorum" (Milliyet, 23 Mayıs 2015) sözleriyle, HDP ve terör örgütü arasında doğrudan ilişki kurduğunu ifade etmiştir.

Hükümet ve HDP arasında çözüm sürecine dair bir mutabakatın varlığına ait tartışmaların yürütüldüğü bu süreçte HDP'ye yönelik şiddet olayları da giderek artmış ve 7 Haziran Genel Seçimleri gerilimin iyice tırmadığı bir atmosferde gerçekleşmiştir. Mayıs 2015'te HDP bürolarını ve destekçilerini hedef alan 43 saldırı gerçekleşmiştir (Balta, 2015). 5 Haziran 2015 tarihinde Diyarbakır'daki HDP miting alanında, HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'ın konuşmasından hemen önce iki adet bomba patlatılmıştır. Bu durum 7 Haziran 2015 seçimleri öncesinde ortaya çıkan politik kutuplaşmanın, şiddet olaylarına dönüşecek boyutlarda olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

7 Haziran 2015 Genel Seçimleri'ne damga vuran bir diğer önemli olaysa, 30 Mart Mahalli İdareler Genel Seçimi sonrası oyların sayılması sırasında özellikle Güney ve Güneydoğu Anadolu illeri başta olmak üzere pek çok farklı yerde elektriklerin kesilmesi sonucu ortaya çıkan ve seçimlerin gerçekleştirilmesi ve oyların sayılması konularında kamuoyunda oluşan güvensizliktir. Bu konu, özellikle CHP Genel Başkan Yardımcısı Sezgin Tanrıkulu'nun konuyla ilgili Enerji Bakanı Taner Yıldız'ın cevaplama istemiyle meclise verdiği soru önergesinin, Taner Yıldız tarafından trafoları kedi girmesinin sebep gösterilerek cevaplanması sonrasında kamuoyu nezdinde daha çok dikkat çekmiştir (Bianet, org, 4 Nisan 2014). Bu durum, özellikle seçimde sandık güvenliği konusunun ciddi biçimde ele alınması sonucunu doğurmuştur. HDP Eş Genel Başkanı Figen Yüksekdağ 7 Haziran'da tüm yurttaşları sandık başında "insanlık ve demokrasi nöbeti

tutmaya” (Milliyet, 21 Nisan 2015) davet etmiş, CHP ise çeşitli illerde sandık güvenliği toplantıları düzenleyerek üyelerine eğitim vermiştir. Sivil toplum örgütleri de sandık güvenliği konusuna hassasiyetle yaklaşmış, özellikle 24 Nisan 2014 tarihinde kurulan ve kurulduğu tarih itibarıyla 30000’e yakın gönüllü ile faaliyet gösteren “Oy ve Ötesi”⁵ bu konuda çok önemli bir rol üstlenmiştir.

7 Haziran 2015 Genel Seçimleri sonucunda AK Parti 256, CHP 132, MHP ve HDP ise 80’er milletvekili ile parlamentoda yer bulmuş, tek başına iktidara gelebilmek için gerekli olan 276 milletvekili sayısına hiçbir parti ulaşamadığından hükümeti kimin kuracağına ilişkin tartışmalar başlamıştır. Bu dönemde Tayyip Erdoğan’ın seçimden sonraki yaklaşık bir aylık sürede hükümeti kurma görevini hiçbir lidere vermemiş olması eleştirilmiştir. Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan hükümet kurma görevini seçimden birinci parti olarak çıkan AK Parti lideri Ahmet Davutoğlu’na 9 Temmuz 2015 tarihinde vermiştir. Davutoğlu koalisyon hükümeti kurmak için CHP ve MHP ile görüşmelerde bulunmuş, ancak iki muhalefet partisinin koalisyon kurulabilmesi için ileri sürdükleri şartlar, AK Parti tarafından kabul edilmediği için görüşmelerden sonuç alınamamıştır. Bunun sonucunda 18 Ağustos 2015 tarihinde Ahmet Davutoğlu hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı’na iade etmiştir. Sonrasında teamüllere göre hükümet kurma görevinin ana muhalefet partisi CHP’ye verilebileceğine yönelik beklentiler oluşsa da Erdoğan görevi CHP’ye vermeyeceğini ve erken seçime gitme yetkisini kullanacağını belirtmiş, ardından erken seçim kararı alınarak 1 Kasım 2015 tarihinde erken seçime gidileceği duyurulmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi, bu çalışmanın sınırlılıkları nedeniyle liderlerin 1 Kasım tarihli milletvekili genel seçimleri öncesinde yapmış olduğu konuşmalar araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalışılan gelişmelerin ortaya koyduğu yoğun siyasal ve toplumsal gündem, iktidar ve muhalefet partilerinin liderlerinin konuşmalarının da oldukça kutuplaşmış bir ortamda ve politik karşıtlıkların keskin üslupla dile getirildiği bir atmosferde gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu kutuplaşmış ortamda, demokrasinin ne olduğu ve nasıl uygulanacağına dair büyük önem arz eden sistem tartışmaları, ifade ve basın özgürlüğü, sandık güvenliği, %10 seçim barajının varlığı; sosyal politikalar ve ekonomik kalkınma, istikrar gibi pek çok konu liderlerin konuşmalarında önemli bir yer tutmuştur.

30 Mart, 10 Ağustos ve 7 Haziran Seçimlerinde Demokrasi Kavramının İncelenmesi

Demokrasi kavramı hem bir anayasal biçim, hem de hükümet türü olarak anlaşılabilir geniş bir alana karşılık gelmektedir (Agamben, 2010:13). Demokrasi kavramına içkin olan bu siyasal ve yönetsel iki boyut, demokrasinin farklı bağlamlarda farklı şekillerde yorumlanabilmesini de olanaklı kılmaktadır.

Bir diğerk ifadeyle farklı bağlamlarda demokrasinin bazen anayasal ya da daha ilkesel boyutu, bazen de yönetime ilişkin boyutu  ne çıkarılabilmektedir. Türkiye'deki siyasi gündem içerisinde yoğun olarak kullanılan demokrasi kavramının da politik elitler tarafından çok çeşitli anlamlandırmalara konu edildiği ve özellikle anayasal boyuta dair çok farklı tanımlamaların oluşturulduğu bilinmektedir ( zg n, 2003; Doğanay, 2007; Demirci, 2014).

Çalışma kapsamında analiz edilen 30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimleri, 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde siyasi alanda yoğunlaşan iktidara yönelik otoriterleşme iddiaları ve bunun karşısında iktidar partisi tarafından giderek kutuplaşmanın arttırılması bu dönem içerisinde demokrasi kavramının kullanılış biçiminin irdelenmesini önemli kılmaktadır.  nk   alışma kapsamında incelediğimiz çok partinin katılımına dayalı    seçimin gerçekleşmiş olması bir  l de yönetim biçimi olarak temsili demokrasinin gerektirdiği biçimsel şartı karşılamakla birlikte, anayasal bir sistem olarak demokrasinin gerektirdiği ilke ve politikalara ilişkin yaklaşımlara dair bilgi verememektedir.

Bu kapsamda çalışmada demokrasinin lider konuşmalarında yer alış biçimleri, anayasal bir sistem olarak demokrasi kavramının gerektirdiği ilkesel  l tler çerçevesinde analiz edilmektedir. Çok genel bir tanımla liberal demokrasi çok g cl  bir devlet yapısı karşısında son derece zayıf olan bireyleri korumayı amaçlamaktadır. Demokrasinin anayasal boyutu da aslında bu tanımlamadan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple demokrasi bireylerin yaşamlarını kolaylaştırıcı ve özgürleştirici çeşitli ilkeler benimsemiş, ancak aynı zamanda yönetimin işleyiş mekanizması içerisinde sahip oldukları bu hakların kaybolmaması için yönetimin işleyişine ilişkin çeşitli kriterler geliştirmiştir. Tek tek ülkeler açısından bu ilkelerin varlığı ve korunması demokrasinin biçimsel bir yönetim biçiminden çok, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunduğu bir anayasal sistem olarak korunabilmesi açısından önemlidir. Bu kapsamda çalışmada anayasal bir sistem olarak demokrasinin gerektirdiği iki temel  l t olarak bireylerin sahip olması gereken temel hak ve özgürlükler ile yönetimin demokratik ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmesi açısından elzem olan demokratik ilkelerin lider konuşmalarında ne  l de ve hangi kapsamda yer aldığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Çalışmada, demokratik temel haklar ve özgürlükler 11 ana kategori çerçevesinde, yönetimin işleyişine ilişkin demokratik ilkeler ise 3 ana kategoride analiz edilmiştir. Bu analiz sırasında lider konuşmalarında demokrasi kavramının kullanımlarının tespit edilmesinde niteliksel içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada içerik analizi yönteminin tercih edilmesindeki

temel sebep, siyasi yelpazenin farklı noktalarında bulunan parti liderlerinin demokratik haklara ve ilkelere ne ölçüde değindiklerinin objektif olarak ortaya konulabilmesidir. Böylelikle lider konuşmalarında demokrasi kavramının içeriğinin oluşturulmasındaki kapsamın genişliği veya darlığı da ortaya konulabilecektir.

Çalışmada gerçekleştirilen içerik analizi için 30 Mart, 10 Ağustos ve 7 Haziran seçimleri dönemlerinin seçilme nedeni, söz konusu dönemde toplumsal ve siyasal kutuplaşmanın tırmanmış ve demokrasinin gerektirdiği yönetimin meşruiyeti gibi temel konuların bile muhalefet tarafından sorunlaştırılmaya başlamış olmasıdır. Seçim kampanyalarının içeriğinin belirlenmesi ile ülke gündemi arasında yakın bir ilişkinin varlığı göz önüne alındığında (Demirci, 2016), liderlerin demokrasi temasını ele alış biçimlerinin anlaşılması açısından bu dönemin önemli veriler sağlayacağı ileri sürülebilir.

Liderlerin Seçim Konuşmalarında Demokrasi Teması

Siyasal parti liderlerinin 30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimleri, lider ve adayların 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve liderlerin ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri öncesindeki kampanya döneminde yapmış oldukları seçim konuşmalarında demokrasi temasının ele alınışını irdeleyen bu çalışma, toplamda 513 seçim konuşmasının niteliksel içerik analizine dayanmaktadır. Konuşma metinlerinin⁶ analizi, temel hak ve özgürlüklerin ele alınışı ve lider konuşmalarında temel demokratik ilkelerin yer bulma biçimleri başlıkları altında iki bölümden oluşan ve bu bölümler altında yer alan toplam on beş alt başlığı içeren kodlama yönergesi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir⁷. İçerik analizi soru yönergesinin oluşturulması sırasında, 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve 04 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan temel hak ve özgürlükler temel alınmış, ayrıca ikinci kuşak ve üçüncü kuşak haklara ilişkin literatür⁸ dikkate alınarak sorular geliştirilmiştir. Bu çerçevede, siyasal parti liderlerinin (Cumhurbaşkanlığı seçimleri için liderlerin ve adayların; 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimleri için liderlerin ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın) seçim konuşmalarında temel hak ve özgürlüklerin ele alınışı; kişi hak ve özgürlüklerinin kapsam ve sınırları, liderlerin siyasal haklar ve katılım anlayışı ve bu kategorinin iki alt başlığı olarak seçimler dışında siyasete katılmanın mümkünlüğü ve sivil toplum alanının genişletilmesi, gösteri ve protesto hakkının kullanılması ve sınırlılıkları, liderlerin kadın haklarına bakışı, kültürel hakların ele alınışı, çok kültürlülük-çoğulculuk taleplerine; azınlıklara ve azınlıkların hak taleplerine bakışı, liderlerin sosyal ve ekonomik haklar kavrayışı, özel olarak korunmaya muhtaç kişi ve gruplarla ilgili haklara bakışı, liderlerin çevre hakkına bakışı, basın, iletişim ve ifade özgürlüğü ile düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin

temaların ele alınışı olmak üzere toplam on bir kategoride analiz edilmiştir. Lider konuşmalarında temel demokratik ilke ve değerlerin yer bulma biçimi ise yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ilişki, yönetimin şeffaflığı ve hesap verilebilirlik ilkesi, devlet-yurttaş ilişkisinin tanımlanması ve ulus egemenliği ve ulusal bağımsızlık temaları olmak üzere toplamda dört kategori üzerinden analiz edilmiştir⁹.

Çalışma kapsamında niteliksel içerik analizi gerçekleştirilen 513 konuşmanın 120'si (%23) Recep Tayyip Erdoğan'a aittir. Erdoğan, bu konuşmaların 52'sini AK Parti Genel Başkanı ve Başbakan sıfatıyla, 30'unu Cumhurbaşkanı aday sıfatıyla ve 38'ini Cumhurbaşkanı olarak gerçekleştirmiştir. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun toplamda 121 (%24) konuşması incelenmiştir. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, ele alınan üç seçim döneminde toplam 87 (%17) konuşma yapmış, 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimleri'ne Ak Parti Genel Başkanı olarak giren Ahmet Davutoğlu'nun ise 67 (%13) konuşması çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. 30 Mart Mahalli İdareler Genel Seçimleri'ne BDP'den ayrı, ancak ülke genelinde coğrafi/politik ittifak içinde girmeleri nedeniyle HDP ve BDP liderlerinin konuşmaları birlikte değerlendirilmiş (bu seçimlerde Selahattin Demirtaş, Ertuğrul Kürkçü ve Sebahat Tuncel'in ve Sırrı Süreyya Önder'in konuşmaları); daha sonraki seçimlerde bu partiler HDP adı altında birleştiği için Cumhurbaşkanlığı seçimleri için aday olan Selahattin Demirtaş'ın ve 7 Haziran Genel Seçimleri için de eş genel başkanlar Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ'ın konuşmaları çalışmaya dâhil edilmiştir. Böylelikle, çalışma kapsamında Selahattin Demirtaş'a ait toplam 72, Figen Yüksekdağ'a ait 12 ve partinin diğer önde gelen isimlerine ait 10 konuşma incelenmiş; HDP (BDP) liderlerine ait toplamda 94 (%18) konuşma çalışmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı aday Ekmeleddin İhsanoğlu'nun da 24 (%5) konuşması niteliksel içerik analizine tâbi tutulmuştur. 30 Mart Mahalli İdareler Genel Seçimleri öncesinde siyasal parti liderleri tarafından yapılan toplam 180; Cumhurbaşkanlığı Seçimleri öncesinde lider ve adaylar tarafından yapılan toplam 88; 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde siyasal parti liderleri ve Cumhurbaşkanı tarafından yapılan toplam 245 konuşma incelenmiştir (bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Konuşmaların Liderlere ve Seçimlere Göre Dağılımı

Lider Adı	30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimleri	10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi	7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri	Toplam
Recep Tayyip Erdoğan	52	30	38	120
Ahmet Davutoğlu	0	0	67	67
Kemal Kılıçdaroğlu	57	7	57	121
Devlet Bahçeli	31	7	49	87
Selahattin Demirtaş	30	20	22	72
Figen Yüksekdağ	0	0	12	12
Ertuğrul Kürkçü	4	0	0	4
Sırrı Süreyya Önder	4	0	0	4
Sabahat Tuncel	2	0	0	2
Ekmelettin İhsanoğlu	0	24	0	24
Toplam	180	88	245	513

Temel Hak ve Özgürlüklerin Seçim Konuşmalarındaki Yeri

i) Kişi Hak ve Özgürlüklerinin Kapsam ve Sınırları

Çalışma kapsamında liderlerin, kişi hakları ile ilişkili temalara yer verdikleri 263 konuşma tespit edilmiştir.

Tablo 2. Üç Seçim Döneminde Lider Konuşmalarında Kişi Hak ve Özgürlüklerinin Ele Alınmasında Öne Çıkan Temalar

Kişi hak ve özgürlüklerinin ele alınmasına aracılık eden temalar	Konuşma Sayısı
Yaşam Hakkı	157
Kişi İtibarının Korunması	59
Sığınma Hakkı	43
Kişi Hürriyeti ve Güvenliği	12
Adli Yargılanma Hakkı	4

Tablo 2’de görülebilecek olan temalar arasında her üç seçimde de farklı bağlamlarda olmakla birlikte toplam 157 konuşmada “yaşam hakkı”nın öne çıktığı görülmektedir. Yerel seçimlerde, ağırlıklı olarak polisin yol açtığı ölümlerle ilgili olduğunu tespit ettiğimiz toplam 56 konuşmanın 26’sı CHP Genel Başkanı’na, 17’si HDP/BDP liderlerine, 5’i de MHP Genel Başkanı’na aittir. Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ise 8 konuşmasında bu suçlamalara yanıt vermiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde, yaşam hakkı toplamda 45 konuşmada konu edilmiştir. Bu kapsamda Selahattin Demirtaş yaşam hakkını konu edinen 19 konuşmasında yine polisin ölümlerle ya da yaralanmayla sonuçlanan müdahalelerini eleştirmiştir. Bunun yanında Erdoğan’ın 14 konuşmasında İsrail Devleti’nin Filistin halkına yaptığı “zulüm” ve İhsanoğlu’nun 10 konuşmasında ise Ortadoğu’da yaşayan halkların ve özellikle de Türkmenlerin yaşam hakkı ile ilgili temalar ele alınmıştır.

Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde ise, konuşmalarında yaşam hakkına daha fazla yer veren lider Kemal Kılıçdaroğlu olmuş, Kılıçdaroğlu bu sefer yaşam hakkını yoksulluk ve açlık nedeniyle yaşamını yitiren çocuklar üzerinden gündeme getirmiştir. Kılıçdaroğlu’nun yaşam hakkı ile ilgili temaları ele alan 26 konuşması tespit edilmiştir. Diğer yandan HDP liderleri 15 konuşmada askeri ve polisiye müdahaleler nedeniyle yurttaşların yaşam haklarının çiğnendiğine değinmiş; başbakan Davutoğlu ise mültecilerin sığınma hakkı ile ilgili olarak 9 konuşmasında yaşam hakkından söz etmiştir. Ayrıca toplamda 35 konuşmada kişi dokunulmazlığı hakkında söz edilmiştir. Bu hakla ilgili konuşmalar, ağırlıklı olarak yaşam hakkı bağlamında söylenenleri desteklemek üzere getirilen argümanlardan oluşmaktadır.

Liderlerin kişi hakları ile ilgili olarak en sık değindikleri temalardan ikincisi “kişi itibarının korunması” olmuştur. Bu konuda yapılan 59 konuşmanın tamamı Ahmet Davutoğlu ve Recep Tayyip Erdoğan’a aittir. Liderler, her üç seçim döneminde de ülke gündemini meşgul eden çeşitli mevzularda, özellikle muhalefetin yaptığı açıklama ve eleştirileri, kişi haklarına ve itibarına saldırı olarak değerlendirmişlerdir.

Diğer yandan, 5’i Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde olmak üzere toplam 43 konuşmada, Suriyeli mültecilerin varlığı ile ilgili olarak, “sığınma hakkı”ndan söz edildiği tespit edilmiştir. Bu konuşmaların 33’ü Ahmet Davutoğlu’na, 8’i Recep Tayyip Erdoğan’a, 1’i Selahattin Demirtaş’a ve 1’i de Ekmeleddin İhsanoğlu’na aittir. MHP ve CHP liderlerinin ise Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki varlıklarını sığınma hakkı kapsamında ele almadıkları belirtilebilir.

Liderlerin konuşmalarında kişi hakları ile ilgili temaların genel dağılımına bakıldığında, kişi hürriyet ve güvenliği hakkı, adil yargılanma hakkı gibi insan hakları literatüründe “kişi haklarını” tanımlamak üzere başvurulan kimi temel kategorilerin neredeyse hiç yer bulmadığından söz etmek gerekir. Liderlerin kişi hürriyeti ve güvenliğine ilişkin toplam 12 konuşması (bunların 6’sının Devlet Bahçeli’ye ait olması dikkat çekicidir); adil yargılanma hakkına ilişkin yalnızca 4 konuşması tespit edilmiştir.

ii) Liderlerin Siyasal Haklar ve Katılım Anlayışı

Gerek yerel seçimler öncesinde, gerekse cumhurbaşkanlığı seçimi ve genel seçim öncesinde yapmış oldukları konuşmaların tamamına yakınında, %95-%100 arasında bir oranla, liderler siyasal haklarla ilişkili temalara yer vermişlerdir. Konuşmaların seçim kampanyaları bağlamında yapıldığı düşünüldüğünde, lider ve adayların siyasal haklara yaptıkları bu vurgunun olağan olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte, liderlerin siyasal hakların sınırını nasıl çizdikleri, başka bir deyişle siyasal hakları yurttaşların sandık başına gidip oy vermelerinin ötesinde, etkin yurttaş katılımına olanak sağlayacak bir zeminde değerlendirip değerlendirmedikleri, aynı zamanda “siyaset” ve “demokrasi” kavrayışlarının sınırlarını da ortaya koyacağı için önemlidir. Lider konuşmalarının tematik analiz sonuçları değerlendirildiğinde, liderlerin yurttaşların sandık başına gitme ve kısmen de seçim kampanyalarına katılmanın ötesinde bir siyasal eylemlilik alanını öngördüklerini, etkin yurttaş katılımını olası kılabilecek siyasal mekanizmaların geliştirilmesi ve genişletilmesine dair görüş ileri sürdüklerini belirtmek zordur.

Tablo 3. Üç Seçim Döneminde Lider Konuşmalarında Siyasal Haklar ve Katılım Anlayışının Ele Alınmasında Öne Çıkan Temalar

Siyasal haklar ve katılım anlayışının ele alınmasına aracılık eden temalar	Konuşma Sayısı
Seçim Süreçlerine Katılım	508
Seçim Kampanyalarına Katılım	193
Seçim ve Sandık Güvenliği	115
Seçim Kampanyalarının Adil Şartlarda Yürütülmesi	95
Yurttaşların Karar Alım Süreçlerine Etkin ve Yaygın Katılımı	54
Yurttaşların Seçim Süreçleri Dışındaki Katılımı	54
Kadınların Siyasal Temsilinin Arttırılması	55
Gençlerinin Siyasal Temsilinin Genişletilmesi	28
Azınlıkların Siyasal Temsili	8

Liderler, incelenen 513 konuşmanın 508'inde siyasal hakları seçim süreçlerine katılım bağlamında değerlendirmiş, ağırlıklı olarak (konuşmaların %76'sında) seçim süreçlerine katılım ile "milli iradenin sandıkta tecelli etmesi"ni ilişkilendirmişlerdir. Tablo 3'te görüldüğü gibi ayrıca seçim kampanyalarına katılım (193 konuşmada), seçim ve sandık güvenliğinin sağlanması (115 konuşmada) ve seçim kampanyalarının adil şartlarda yürütülmesi (95 konuşmada) gibi temalar da liderler tarafından sıklıkla gündeme getirilmiştir.

Seçim süreçlerine katılım ve seçim güvenliğiyle ilgili meselelerin seçim konuşmalarında tuttuğu bu ağırlıklı yer bir ölçüde konuşmaların gerçekleştirdiği bağlamla ilişkili olarak açıklanabilirse de, yurttaşların karar alma süreçlerine etkin ve yaygın katılımı ile ilgili temalara yalnızca 54 konuşmada (%11) yer verilmiş olması, liderlerin siyasal katılımı seçim süreçlerine katılmanın ötesine geçen bir zeminde ele almadıklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Yurttaşların seçim süreçleri dışındaki katılımına ilişkin sınırlı sayıda konuşmanın 37'si (%69) HDP liderlerine, 6'sı Davutoğlu'na ve 11'i de Erdoğan'a aittir. HDP (BDP) liderleri, söz konusu konuşmaların ağırlıklı bir bölümünde (27 konuşma) yerel seçimler bağlamında demokratik özerklik, yerinden yönetim, özyönetim meselelerine; 4'ünde yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve adem-i merkezîyetçilik konularına değinmişlerdir. Ayrıca HDP liderlerinin sivil toplum örgütlerinin siyasal kararların alınmasına katılımının gerekliliğine değindikleri 20 konuşmaları bulunmaktadır. Bununla birlikte, HDP liderlerinin 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimleri öncesindeki konuşmalarında yurttaşların karar alma süreçlerine seçimler dışındaki yaygın katılımı konusuna hiç değinmedikleri de tespit edilmiştir.

Çalışmanın dikkat çekici bulgularından bir diğeri, liderlerin kadınların siyasal temsilinin artırılması konusuna oldukça sınırlı ilgi göstermiş olmalarıdır. Kadınların seçilme haklarını kullanabilmelerine yönelik önlemler, kadın kotaları vb. temalar yalnızca 55 konuşmada yer bulabilmiştir. Bu konuşmaların 46'sı 30 Mart Mahalli İdareler Genel Seçimleri sırasında yapılmıştır. Bu durum, liderlerin kadınların yerel düzeydeki katılımını (seçilme hakkını) genel seçimlere göre daha olası ve arzu edilir buldukları yönünde yorumlanabilir. Nitekim CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu da yerel seçimler öncesinde yapmış olduğu 10 konuşmada kadınların siyasal temsilinin artırılması ile ilgili temalara yer vermiştir. Diğer yandan, söz konusu 55 konuşmanın 44'ünün HDP (ve BDP) liderleri tarafından yapılmış olması, partinin özellikle eşbaşkanlık uygulamaları ekseninde, kadın temsiline verdiği önemi göstermektedir.

Kadınların siyasal temsilinin genişletilmesi konusuna sınırlı ilgi gösteren muhalefet partisi liderlerinin, gençlerin siyasal temsilini genişletme konusuna

da konuşmalarında fazla yer vermedikleri tespit edilmiştir. Yerel seçimler döneminde bu konuda 15 konuşma yapan CHP lideri Kılıçdaroğlu, diğer seçimlerde gençlerin siyasal temsiline değinmemiş, Demirtaş ise toplam 6 konuşmasında konuyu ele almıştır. Diğer yandan, Recep Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davutoğlu'nun 4'er konuşmalarında gençlerin siyasal katılımını sorunlaştırdıklarını belirtmek gerekir. Azınlıkların siyasal temsili ise seçim dönemleri boyunca yalnızca toplam 8 konuşmada konu edilmiştir; bunların 6'sı Demirtaş'a, 2'si ise Davutoğlu'na aittir.

iii) Gösteri ve Protesto Hakkının Kullanılması

Liderlerin siyasal haklara ilişkin kavrayışlarını daha iyi değerlendirebilmek için, yurttaşların gösteri ve protesto haklarını kullanmalarının liderlerce nasıl ele alındığının irdelenmesi önem taşımaktadır. İncelenen üç seçim döneminde liderler toplam 127 konuşmada gösteri ve protesto hakkı ile ilgili temalara değinmişlerdir.

Tablo 4. Üç Seçim Döneminde Lider Konuşmalarında Gösteri ve Protesto Hakkının Ele Alınmasında Öne Çıkan Temalar

Gösteri ve protesto hakkının ele alınmasına aracılık eden temalar	Konuşma Sayısı
Yurttaşların Muhalefet ve Siyasal Katılım Hakkına Değiniilmesi	17
İç ve Dış Mührakların Kışkırtmaları Olarak Değendirilmesi	82
Hükümeti Yıkma Girişimi Olarak Değendirilmesi	58
Kamu Düzeni ve Mülkiyeti Tehdit Eden Durumlar Olarak Ele Alınması	51

Tablo 4'te kategorileri ayrıntılı olarak gösterilen gösteri ve protesto hakkına değinen konuşmaların içeriğine bakıldığında, gösteri ve protesto hakkının yurttaşların bir muhalefet ve siyasal katılım aracı olarak değendirildiği konuşma sayısının yalnızca 17 olduğu görülmektedir. Bu konuşmaların 7'si CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'na, 5'i HDP liderlerine, 1'i MHP Genel Başkanına, 3'ü Recep Tayyip Erdoğan'a ve 1'i de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde iki muhalefet partisinin çatı adayı olan Ekmeleddin İhsanoğlu'na aittir. Liderlerin gösteri ve protesto hakkını yurttaşların bir muhalefet aracı olarak ele alma konusundaki bu isteksizliğinin ardında yatan nedenler, bu hakkın sınırlandırılmasına yönelik beyanlarının çokluğu dikkate alındığında daha iyi anlaşılacaktır.

Recep Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davutoğlu, toplam 72 konuşmasında ve Devlet Bahçeli de 10 konuşmasında yurttaşların katılmış olduğu Gezi Parkı protestolarını

ya da 6-7 Ekim Kobane eylemlerini “iç ve dış mihrakların kışkırtmaları” olarak adlandırmıştır; ayrıca bu liderlerin toplam 58 konuşmasında yurttaşların katılmış olduğu gösteri ve protestolar “hükümeti yıkma ve darbe girişimleri” olarak nitelendirilmiştir; Erdoğan ve Davutoğlu’nun toplam 47, Bahçeli’nin ise 4 konuşmasında “kamu düzenini ve özel mülkiyeti tehdit eden durumlar” olarak ele alınmıştır. Barışçıl gösterilerle şiddete yönelen eylemler arasında bir ayırım yapma gereği ise, Bahçeli’nin 2, Davutoğlu’nun 3 ve İhsanoğlu’nun 1 konuşmasında ele alınmıştır.

Temaların bu dağılımı, yukarıda sivil toplum örgütlerinin siyasal kararların alınması sürecine dâhil edilmesi konusuna konuşmalarında sınırlı yer verdiği tespit ettiğimiz liderlerin, yurttaşların gösteri ve protestolarını da seçim süreçlerinin dışında siyasal taleplerini dile getirme ve muhalefet etmelerinin olağan bir yolu olarak görmediklerini, bu konuya sınırlı ilgi gösterdiklerini, bu hakkın sınırlarını çizerken barışçıl ya da şiddet eğilimli gösteriler arasında bir ayırım gözetmediklerini göstermektedir.

iv) Basın, İletişim ve İfade Özgürlüğü

Liderlerin seçim konuşmalarında basın, iletişim ve ifade özgürlüğü ile ilgili temalara yer verme oranları, yerel seçimlerle, cumhurbaşkanlığı seçimi ve genel seçimler arasında önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Yerel Seçimlerin gerçekleştirildiği konjonktürde hükümetin basın kuruluşlarına müdahalesi, sosyal medyaya getirdiği kısıtlamalar ve yasaklar, ülke gündeminde olduğu gibi politikacıların gündeminde de ağırlıklı bir yer tutmuştur. Buna bağlı olarak, yerel seçimler öncesinde yapılan konuşmaların yarıya yakını (89 konuşma) bu temalara yer vermiştir. Buna karşılık, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 34 konuşmada, genel seçimler öncesinde ise konuşmaların yalnızca %18’inde (44 konuşmada) basın ve ifade özgürlüğüyle ilgili temalar liderlerin gündemine girmiştir.

Üç seçim döneminde basın ve ifade özgürlüğü ile ilgili olarak yapılmış olan toplam 167 konuşmanın içinde, siyasal iktidarın ya da çeşitli muhalif grupların medyayı kendi güdümüne aldığı iddiası, hem iktidar, hem de muhalefet partilerinin de bulunduğu başlıca tema olmuştur (bkz. Tablo 5). Basının çeşitli grupların kontrolü altında olduğu, dolayısıyla bağımsız olmadığı iddiasının dile getirildiği 132 konuşmanın 76’sı Erdoğan ve Davutoğlu’na aittir. Dolayısıyla iktidar partisi liderlerinin “paralel yapı” ya da “muhalefet partileri”ni basını kontrol altında tutmakla suçlaması söz konusudur. Muhalefet partilerinin liderleri ise, hükümetin basın üzerinde kurduğu denetimi, kendi güdümünde medya oluşturma girişimlerini eleştirmektedir. Bahçeli’nin bu suçlamalarını dile getirdiği 27, Kılıçdaroğlu’nun 9, HDP liderlerinin ise 20 konuşması bulunmaktadır.

Tablo 5. Üç Seçim Döneminde Lider Konuşmalarında Basın, İletişim ve İfade Özgürlüğünün Ele Alınmasında Öne Çıkan Temalar

Basın, iletişim ve ifade özgürlüğünün ele alınmasına aracılık eden temalar	Konuşma Sayısı
Medyanın Bağımsız Olmadığı İddiası	132
Hükümetin Medya Üzerindeki Denetiminin Sorunlaştırılması	47
Medyaya Yönelik Sansür ve Kısıtlamalar	46
İnternet Kullanımına İlişkin Konular	26
Medya Çalışanlarının Problemleri	21
Basın Özgürlüğünün Sınırlanmasının Gerekliliği	51

Medyaya yönelik sansür ve kısıtlamalar ise ağırlıklı olarak muhalefet partilerinin liderleri tarafından gündeme getirilmektedir. Bu temanın ele alındığı 46 konuşmanın 21'i Devlet Bahçeli, 14'ü Kemal Kılıçdaroğlu tarafından dile getirilmiştir. HDP liderlerinin ise medyaya yönelik sansür ve kısıtlamaları eleştirdiği 1 konuşması bulunmaktadır. Diğer yandan, iktidar partisi liderleri de konuşmalarında bu konuda kendilerine getirilen eleştirileri yanıtlamış ve kısıtlamaların gerekliğini (11 konuşmada) vurgulamışlardır.

Yerel seçimler sırasında internet kullanımına ilişkin yeni düzenlemeler ve kısıtlamalar, hem bunların gerekliği (8 konuşmada Erdoğan tarafından) hem de ifade özgürlüğü önünde engel oluşturdukları (15 konuşmada CHP, MHP ve BDP/HDP liderleri tarafından) iddiaları çerçevesinde tartışılmıştır. Genel seçimler öncesinde de bu tema 2 konuşmada Kılıçdaroğlu ve 1 konuşmada da Bahçeli tarafından ele alınmıştır.

İfade özgürlüğü, medya çalışanlarına yönelik hak ihlalleri, gazetecilere baskı uygulamaya yönelik hukuki süreçler gibi temalar ise liderlerin konuşmalarında son derece sınırlı bir yer bulabilmiştir. Kılıçdaroğlu'nun medya çalışanlarına yönelik hak ihlalleri ile ilgili 4, ifade özgürlüğü ile ilgili 6, gazetecilere baskı uygulamaya yönelik hukuki süreçlerle ilgili 2 konuşması, Erdoğan'ın ifade özgürlüğü ile ilgili 7 ve Davutoğlu'nun da 2 konuşması tespit edilmiştir.

Çalışmanın dikkat çekici bulgularından birisi, liderlerin konuşmalarında ifade ve basın özgürlüğüne sınırlı da olsa yer vermekle birlikte, yurttaşların haber alma ve bir siyasal katılma aracı olarak iletişim haklarını konu edinen bir çerçevenin kurulmamış olmasıdır. İletişim özgürlüğü ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir temanın, lider konuşmalarında hiç yer bulmamış olması, liderlerin yurttaş katılımını ağırlıklı olarak seçim süreçlerine indirgeyen yaklaşımı ile birlikte okunduğunda, demokrasi kavrayışlarının sınırlılığını da ortaya

koyması nedeniyle dikkat çekicidir. Ayrıca, ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin yapılan konuşmaların yanında bu özgürlüğün sınırlanması gereğini vurgulayan konuşmaların da bulunduğunu özellikle vurgulamak gerekir. Konuşmalarında, bu özgürlüğün sınırlanması gereğine en fazla değinen lider Erdoğan'dır. Erdoğan'ın toplam 41 konuşmasında, Davutoğlu'nun ise 10 konuşmasında ifade ve basın özgürlüğünün sınırlarına değindiği görülmüştür. Bu özgürlüğün sınırlanmasının başlıca gerekçesi, liderler tarafından "devlet içindeki gizli örgütlerle mücadele" (18), "hükümeti devirmeye yönelik girişimlerle mücadele" (8) ve "kişi itibarının" (10), "özel hayatın" korunması (8) olarak işaretlenmiştir.

v) Sosyal ve Ekonomik Haklar

Çalışma kapsamında incelenen her üç seçimde de liderlerin konuşmalarında öne çıkan haklar kategorilerinde "sosyal ve ekonomik haklar"ın öncelikli bir yeri olmuştur. Toplam 240 konuşmada liderlerce sosyal ve ekonomik haklarla ilişkili olarak kodlanabilecek temaların ele alındığı tespit edilmiştir. Ekonomi, siyasal partilerin seçim kampanyalarını ve kampanya mesajlarını oluştururken başvurdukları başlıca konulardan birisidir. Seçmene, ekonomik sorunlarla ilgili çözüm önerileri, vaatler sunan partiler, bu vaatler ve politikalar yoluyla seçim yarışında seçmenin oyunu alabilmeyi ummaktadırlar. Bununla bağlantılı olarak çalışma kapsamında incelenen her üç seçimde de, yoksulluk, işsizlik, ekonomik kalkınma temaları liderlerin konuşmalarında ağırlıklı bir yer tutmuştur. Yoksullukla mücadele konusunda 298 konuşma yapan liderler, 293 konuşmada da işsizlik sorununa değinmişlerdir. İktidar partisi adına yapılan konuşmalarda liderler hükümetin işsizlik ve yoksullukla mücadele konusundaki başarılarına odaklanmış, muhalefet partileri ise eleştirilerini dile getirmiştir.

Tablo 6. Üç Seçim Döneminde Lider Konuşmalarında Sosyal ve Ekonomik Hakların Ele Alınmasında Öne Çıkan Temalar

Sosyal ve ekonomik hakların ele alınmasına aracılık eden temalar	Konuşma Sayısı
Yolsuzlukla Mücadele	298
İşsizlik	293
Ekonomik Kalkınma	262
Çalışanların Ücret ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi	140
Devletin Ekonomik Alanı Geliştirici Müdahalesinin Gerekliliği	497
Seçmenlerin Yaşam Standartlarının Geliştirilmesi	443
Sendikal Haklar	36
İş ve İşçi Güvenliği	82
Sosyal Güvenlik Hakkı	87

Tablo 6’da görüldüğü gibi ekonomik kalkınma ile ilgili temalar da lider konuşmalarında ağırlıklı bir yer bulmuştur. Bu temanın ele alındığı toplam 262 konuşma tespit edilmiştir. Özellikle Genel Seçimler öncesinde yapılan konuşmalarda, hükümetin icraatları ve muhalefet partilerinin de ekonomik kalkınmaya yönelik plan ve programları ağırlıklı bir yer tutmuştur. Bu temayla ilgili Davutoğlu’nun yapmış olduğu 63, Erdoğan’ın yapmış olduğu 34, Kılıçdaroğlu’nun ve Bahçeli’nin de yapmış oldukları 39’ar konuşma tespit edilmiştir. HDP liderlerinin seçim kampanyaları sırasında yaptıkları konuşmalarda “ekonomik kalkınma” temasına hiç değinmemiş olmaları dikkat çekicidir.

Liderlerin kalkınma, yoksulluk, işsizlik gibi sosyo-ekonomik sorunlara ilişkin vaatler ve çözüm önerileri dışında, sosyal ve ekonomik haklar kategorisinde değerlendirebileceğimiz konuşmalarının öncelikleri seçimlere ve konjonktüre göre değişmektedir. Özellikle genel seçimler öncesinde, çalışanların ücret ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi temasına hemen hemen tüm liderlerin değişen oranlarda yer verdiği görülmüştür. Bu temanın ele alındığı toplam 140 konuşmanın 21’i AK Parti Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu’na, 57’si CHP liderine, 48’i MHP liderine ve 14’ü de HDP liderlerine aittir. Diğer yandan, bu tema yerel seçimler öncesinde 11’i CHP liderine ve 3’ü MHP liderine ait olmak üzere toplam 14 konuşmada ele alınmış, Cumhurbaşkanlığı Seçimleri’nde ise yalnızca Demirtaş’ın 3 konuşmasına konu olmuştur.

Devletin çiftçiyi, esnafı vb desteklemek üzere ekonomik alana müdahale etmesine yönelik talepler, vaatler ve bu konudaki icraatlar da her üç seçimde liderler tarafından ele alınan temalar arasındadır. Bu tema Yerel Seçimler öncesinde ağırlıklı olarak AK Parti lideri Erdoğan (40 konuşmada) ve CHP lideri Kılıçdaroğlu (33 konuşmada) tarafından ele alınmıştır. MHP lideri Bahçeli de üç konuşmasında bu temaya değinmiştir. Genel Seçimler öncesindeki konuşmalarda ise, söz konusu temanın çok daha ağırlıklı bir yer tuttuğunu belirtebiliriz. Bu dönemde toplam 150 konuşmada devletin çeşitli düzenlemeler yaparak ekonomik alana müdahalesi ele alınmıştır. Bu konuşmalar içinde muhalefet partilerinin liderlerinin tuttuğu ağırlıklı yer (Kılıçdaroğlu 53, Bahçeli 46, Demirtaş ve Yüksekdağ 15) muhalefetin seçim vaatlerini çeşitli toplum kesimlerinin ekonomik olarak desteklenmesi üzerinden kurmalarıyla ilişkilendirilebilir. Yine benzer bir çerçeve içinde, seçim konuşmalarında, az gelişmiş bölgelere teşvik ve yatırımlar gibi birtakım icraat ve vaatler de ağırlıklı bir yer (137) bulabilmiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, özellikle yapılan icraatları savunmak için seçmenlerin yaşam standartlarının yükseltilmesi ile ilgili konuşmalarıyla (başbakan olduğu dönemdekileri de kapsayacak şekilde toplamda 130 konuşma) yaşam standardı hakkı; yol, havaalanı, köprü inşaatları ile ilgili konuşmalarıyla ulaşım hakkı

(176 konuşma); sağlık hizmetlerinden eşit olarak faydalanma hakkı (137) gibi temalara değinmiştir. Muhalefet partilerinin liderlerinin de bu temalarla ilgili yaptıkları konuşmalar bulunmakla birlikte, bunların oranları çok düşük kalmaktadır.

Sendikal haklar, iş ve işçi güvenliği, sosyal güvenlik hakkı gibi temalar, her üç seçimde de, liderlerin gündemleri arasında oldukça sınırlı bir yer tutmuştur. Örneğin sendikal haklarla ilgili toplam 36 konuşma tespit edilmiştir. Bunların 28'i CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu'na, 6'sı ise Selahattin Demirtaş'a aittir. Davutoğlu ve Bahçeli'nin, Genel Seçimler öncesinde bu konuyla ilgili yapmış oldukları 1'er konuşması tespit edilmiştir. Liderlerin iş ve işçi güvenliği konusuna da sınırlı ilgi gösterdikleri söylenebilir. Bu temayla ilgili toplam 82 konuşmanın 38'i Kılıçdaroğlu'na, 25'i HDP liderlerine, 12'si ise Davutoğlu'na aittir. Sosyal güvenlik hakkı ile ilgili olarak yapılmış olan 87 konuşma içinde de ağırlıklı yeri 61 konuşmayla Kılıçdaroğlu'nun konuşmaları tutmaktadır. CHP liderinin bu tutumu, partinin sosyal demokrat çizgisiyle uyumludur. Benzer şekilde, sol bir çizgide olduklarını beyan etmiş olan HDP liderlerinin konuşmalarında bu temalara değinmiş olmaları da partinin genel eğilimleriyle uyumlu bulunmuştur. Yine de liderlerin ele alınan üç seçim süresince yapmış oldukları toplam 513 konuşma içinde bu temaların en fazla %17 oranında yer bulabilmiş olması, Türkiye'de siyasal elitlerin sosyal güvenlik haklarına bakışının sınırlılığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

vi) Kadın Hakları

Liderlerin kampanya dönemlerindeki konuşmalarında kadın hakları konusuna sınırlı bir yer (tüm konuşmaların %39'u) verdikleri tespit edilebilir. Özellikle, Yerel Seçimlerde kadınların siyasal katılımlarına yapılan göndermenin de daha fazla olması ile uyumlu olarak konuşmaların %56'sında kadın hakları ile ilgili temalara değinilmiş olmasına karşılık Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde bu oran %33'e düşmüş, Genel Seçimlerde ise %29 ile sınırlı kalmıştır. Ayrıca kadın haklarının ele alınış biçimi de seçimlerde gündemi meşgul eden konulara göre farklılaşmaktadır. Seçimlerde kadın hakları üç konu üzerinde -kadınlara fırsat eşitliği tanınması, kadının aile içindeki yeri ve kadına yönelik şiddetle mücadele-yoğunlaşmıştır (bkz. Tablo 7).

Tablo 7. Üç Seçim Döneminde Lider Konuşmalarında Kadın Haklarının Ele Alınmasında Öne Çıkan Temalar

Kadın haklarının ele alınmasına aracılık eden temalar	Konuşma Sayısı
Kadınlara Fırsat Eşitliği Tanınması	135
Kadının Aile İçindeki Yeri	18
Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele	32

Yerel seçimlerde kadınlara eğitimde fırsat eşitliği teması, başörtüsü ile okullara girebilme düzenlemeleri bağlamında, iktidar partisi genel başkanı tarafından sıklıkla yinelenmiştir. Recep Tayyip Erdoğan'ın bu konuda yapmış olduğu 40 konuşma, ayrıca yine başörtüsü ile kamu hizmetine girebilmelerine yönelik düzenlemeler nedeniyle kadınlara çalışma yaşamında fırsat eşitliği ile ilişkilendirilebilecek 32 konuşma tespit edilmiştir. Diğer yandan, eşbaşkanlık uygulamaları bağlamında HDP/BDP liderleri de kadın haklarına değinmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimleri döneminde Erdoğan kadınlara eğitimde fırsat eşitliği ve çalışma hayatında eşitlik temalarına yaptığı vurguyu sürdürmüştür (toplamda 17 konuşma), Selahaddin Demirtaş ise 15 konuşmasında kadınların birey olarak özgürleşmesini öngören bir çerçeve çizmiştir. Genel seçimler öncesindeki dönemde ise iktidar partisi liderinin konuşmalarında ağırlıklı temanın kadınlara yönelik doğum izni, çocuk yardımı vb. düzenlemeler bağlamında kadınların annelik hakkı ile ilişkili olduğu görülmüştür. AK Parti lideri Davutoğlu'nun bu temaya değindiği 20 konuşma bulunmaktadır. Bu seçimlerde, CHP Genel Başkanının kadınların ev ve aile ile ilgili yükümlülüklerine dair düzenlemeler yoluyla yaşam standartlarının iyileştirilmesine yönelik 20 konuşması bulunmaktadır. Kılıçdaroğlu, bu konuşmalarında düşük gelirli kadınlara banka kartı verilerek yardım yapılması gibi vaatlerine yer vermektedir. HDP liderleri ise, diğer parti liderlerinin hiç değinmediği bir temaya, kadının ev içinde görünmeyen emeğinin karşılığının sağlanması gereğine ilişkin 11 konuşma yapmıştır.

Liderlerin konuşmalarında kadın haklarına ilişkin çizdikleri genel çerçeveye bakıldığında, öncelikle kadınların aile içindeki yeri ve annelikle ilişkisi bağlamında konuşmalara konu oldukları görülmüştür. Bu durum, liderlerin -HDP liderlerinin kadının birey olarak özgürleşmesine yaptıkları vurgu bir kenara bırakılırsa- kadının aile ve annelik bağları dışındaki toplumsal varlığını destekleyen bir çerçeve çizme konusunda isteksiz oldukları yönünde yorumlanabilir. Nitekim konuşmalarda başörtüsü tartışmaları dışında kadının eğitim ve çalışma hayatında fırsat eşitliği teması (HDP liderlerinin 8 ve İhsanoğlu'nun 1 konuşması dışında) neredeyse hiç yer bulamamış; kadınların sosyal ve kültürel hayata eşit katılımı

9 (bunların 8'i HDP liderine aittir); çocuk evliliklerinin önlenmesi 1 konuşmada ele alınmış; aile içi eşitlik hiçbir konuşmanın gündemini oluşturamamıştır.

Kadına yönelik şiddetle mücadele teması da liderlerin seçim gündeminde sınırlı bir yer bulabilmiştir. Bu temanın yer bulduğu toplam 32 konuşma tespit edilmiştir. Türkiye'de her yıl binlerce kadın öldürülmekteyken seçim dönemlerinde yapılan tüm konuşmalar içinde bu temanın ele alınış oranı %6 ile sınırlı kalmıştır. Yerel seçim öncesinde bu konuda yapılan 11 konuşmanın tamamı Devlet Bahçeli'ye aitken Cumhurbaşkanlığı seçimleri döneminde Demirtaş 8, İhsanoğlu 1 ve Bahçeli 1 konuşmasında kadına yönelik şiddetle mücadelenin önemini vurgulamış; Genel Seçimler öncesinde ise AK Parti lideri 7, HDP liderleri 4 ve Bahçeli 1 konuşmasında bu temaya yer vermişlerdir.

vii) Özel Olarak Korunmaya Muhtaç Kişi ve Gruplara İlişkin Haklar

Çalışma kapsamında incelenen üç seçim döneminde liderlerin gerçekleştirdiği konuşmalar içinde, değişen oranlarla özel olarak korunmaya muhtaç kişi ve gruplara ilişkin haklara gönderme yapıldığı görülmektedir. Bu haklarla ilişkilendirilebilecek temalar, incelenen üç seçim döneminde toplam 177 konuşmada dile getirilmiştir. Yardıma muhtaç toplum kesimleri, engelliler, çocuklar, gençler ve ailenin korunması temaları bu bağlamda öne çıkmıştır. Bu konuşmaların 117'si (%66'sı) 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde yapılmıştır. Liderlerin vaatlerini ve icraatlarına ilişkin bilgileri çeşitli seçmen kesimlerine ulaştırarak seçmenin oyunu talep ettiği genel seçimler bağlamında yapmış oldukları konuşmaların %48'inde özel olarak korunmaya muhtaç kesimlerle ilgili temalara yer vermiş olması öngörülebilir bir durumdur. Diğer yandan Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde bu gibi temalara daha az yer verilmiş olması (%23) da seçimin niteliği ile ilişkili olarak açıklanabilir. Yerel seçimlerde de bu temalar daha sınırlı (%25) oranlarda ele alınmış, konuşmalar yerel yönetimlerin yoksullara ve yardıma muhtaç kesimlere yaptıkları sosyal yardımlar etrafında şekillenmiştir.

Konuşmaların geneline bakıldığında, liderlerin ağırlıklı olarak üzerinde durdukları tema, her üç seçimde de, yardıma muhtaç toplum kesimlerinin sosyal yardımlardan yararlanmasıdır. Bu temanın ele alındığı toplam 142 konuşma tespit edilmiştir. Bu konuşmaların 43'ü Devlet Bahçeli'ye, 56'sı Kemal Kılıçdaroğlu'na, 25'i Ahmet Davutoğlu'na, 16'sı Recep Tayyip Erdoğan'a ve 2'si de Ekmeleddin İhsanoğlu'na aittir. Diğer yandan Bahçeli'nin 16, Kılıçdaroğlu'nun 2, Demirtaş'ın 3, Erdoğan'ın 1 konuşmasında engellilerin ekonomik hayata eşit biçimde katılabilmelerine ilişkin temaların ele alındığını; diğer liderlerden farklı olarak Bahçeli'nin yaşlı haklarının korunması ve sağlık hizmetlerinden yararlanmaları (14) konusuna da konuşmalarında yer verdiğini

(bu konuda Erdoğan'ın da yerel seçimler öncesinde yapmış olduğu 4 konuşması bulunmaktadır); Davutoğlu'nun engellilerin ekonomik hayata katılımlarına ilişkin bir konuşma yapmamış olmakla birlikte, toplumsal hayata eşit biçimde katılabilme haklarına yönelik alınmış olan önlemlere 6 konuşmasında yer verdiğini belirtmek gerekir. Bahçeli'nin yukarıda değinilen temalara ilişkin konuşmalarının tamamının Genel Seçimler öncesinde yapılmış olduğunu da ayrıca belirtmekte fayda vardır. Bu fark, MHP'nin Genel Seçimlere yönelik olarak sosyal ve ekonomik haklarla birlikte, çeşitli toplum kesimlerinin korunmasına ve sosyal yardımlar yoluyla desteklenmesine de ağırlık veren bir seçim stratejisi benimsemiş olduğu yönünde okunabilir.

viii) Kültürel Haklar

Çalışma kapsamında incelenen 513 konuşmanın %38'inde (196) liderlerin kültürel haklarla ilişkili temaları ele aldığı görülmüştür. Liderler, kültürel hakları ağırlıklı olarak bilim kurumlarının desteklenmesi, özgül kültürel değerlerin korunması ve kültürel mirasın korunması çerçevesinde ele almışlardır (bkz. Tablo 8).

Tablo 8. Üç Seçim Döneminde Lider Konuşmalarında Kültürel Hakların Ele Alınmasında Öne Çıkan Temalar

Kültürel hakların ele alınmasına aracılık eden temalar	Konuşma Sayısı
Bilim Kurumlarının Desteklenmesi	85
Özgül Kültürel Değerlerin Korunması	85
Kültürel Mirasın Korunması	47

Her üç seçim döneminde de, bilim kurumlarının desteklenmesine ilişkin konuşmalar, AK Parti liderlerinin gündemlerinde önemli bir yer tutmuş, bu tema ile ilgili yapılan 85 konuşmanın tamamına yakını (İhsanoğlu'na ve Demirtaş'a ait 1'er konuşma dışında) Erdoğan ve Davutoğlu tarafından gerçekleştirilmiştir. Liderler, bu konuşmalarında Türkiye'nin çeşitli yerlerinde açılmış ve yapılmakta olan üniversitelerden söz etmişlerdir. Buna karşılık, liderlerin konuşmalarında akademik özgürlüğe ilişkin bir vurgu tespit edilememiştir. Akademik özgürlük, yalnızca Demirtaş'ın ve Kılıçdaroğlu'nun 2'ser konuşmasında gündeme getirilmiştir.

Konuşmalarda, kültürel haklarla ilgili olarak öne çıkan bir diğer tema, özgül kültürel değerlerin korunmasıdır. Bu temanın ele alındığı 85 konuşmanın 12'si Erdoğan ve Davutoğlu, 73'ü ise HDP liderleri tarafından yapılmıştır. Bu dağılım, Kürtlerin siyasal ve toplumsal taleplerini temsil etme iddiasında olan HDP'nin liderlerinin, bu kesimlerin kültürel hakları ile ilgili vaatlerini ve eleştirilerini seçim kampanyalarına dâhil etmiş olduklarını göstermektedir. Anadilde yayın

ve eğitim hakkının da kısmen AK Parti ve HDP liderlerinin konuşmalarında gündeme geldiğinden söz edilebilir. Davutoğlu ve Erdoğan, iktidar partisinin bu konudaki icraatları bağlamında toplam 31 konuşmada, Demirtaş ise 16 konuşmasında anadilde yayın ve eğitim haklarından söz etmişlerdir.

Kültürel mirasın korunması teması ise, ağırlıklı olarak Davutoğlu ve Erdoğan'ın konuşmalarında yer bulmuş, liderlerin bu temanın ele alındığı toplam 47 konuşması tespit edilmiştir.

ix) Azınlık Hakları

İncelenen lider konuşmalarının %69'unda (335 konuşma) azınlık hakları ile ilişkili olduğu tespit edilebilecek temalar yer almıştır.

Tablo 9. Üç Seçim Döneminde Lider Konuşmalarında Azınlık Haklarının Ele Alınmasında Öne Çıkan Temalar

Azınlık haklarının ele alınmasına aracılık eden temalar	Konuşma Sayısı
Toplumsal Barışın Sağlanması	199
Çok kültürlülük ve Çoğulculuk Talebi	90
Azınlık Olarak Kabul Edilebilecek Toplumsal Kategorilerinin Kimlerden Oluştüğunun Ele Alınması	479
Liderlerin Kürtlerin Hak Taleplerini Ele Alışı	262
Kürtlerin kültürel, ekonomik, siyasi haklarına yönelik sosyal politikalara değinilmesi	131

Tablo 9'a bakıldığında, özellikle Kürt sorunu bağlamında, "toplumsal barışın sağlanması" üç seçim döneminde de liderlerin öncelikli gündemlerinden birini oluşturmuş görünmektedir. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin dışındaki tüm liderler, toplam 199 konuşmada bu temayı ele almışlardır. Davutoğlu'nun toplumsal barışın konu edildiği 44, Kılıçdaroğlu'nun 43, Erdoğan'ın 55, HDP liderlerinin 50 ve İhsanoğlu'nun da 7 konuşması bulunmaktadır. Çalışmanın dikkat çekici bulgularından biri, toplam 19 konuşmasında azınlık mensuplarının kültürel, dinsel, ekonomik ve siyasal haklarından söz eden Davutoğlu'nun 9 ve 49 konuşmasında bu haklara değinmiş olan Erdoğan'ın 40 konuşmasında Türkiye'nin bir halklar ve dinler mozaği olduğu ve halkların yüzyıllardır barış ve uyum içinde yaşadıklarını ileri sürmeleridir. Liderlerin konuşmalarında ilk bakışta çelişkilmiş gibi görünen bu durumun anlaşılabilmesi için, AK Parti liderleri tarafından dile getirilen toplumsal barış ve kültürel haklar vurgusunun arka planında Cumhuriyetin kuruluş sürecinden itibaren siyasal elitlerin dile getirmiş olduğu homojenlik iddiasının bulunduğunu tespit etmek gerekir. AK Parti liderlerinin konuşmalarında vurguladığı halkların ve dinlerin Osmanlı

imparatorluğundan bu yana Anadolu'da barış ve uyum içinde yaşadığı iddiası, aynı zamanda verili olanın dışına çıkan her türlü hak talebini geçersiz ve sözkonusu uyum karşısında tehdit olarak tanımlayan bir retoriğe aracılık etmektedir. Nitekim azınlık haklarına yaptıkları vurguya karşılık, Davutoğlu 31, Erdoğan ise 9 konuşmasında azınlıkların hak taleplerini iç ve dış güçlerin kışkırtması olarak değerlendirmişlerdir. Başka bir deyişle, kendi iktidarları döneminde toplumsal barışın sağlandığını ve azınlıkların kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik haklarının teslim edildiğini iddia eden liderler, azınlıkların hak taleplerini toplumsal barışa karşı eylemler olarak değerlendirmektedirler. Benzer şekilde, toplumsal barış konusuna konuşmalarında hiç değinmemiş olan Devlet Bahçeli de, 52 konuşmasında azınlıkların hak taleplerini iç ve dış güçlerin kışkırtması olarak tanımlamaktadır.

Çokkültürlülük ve çoğulculuk talebi ağırlıklı olarak HDP liderlerinin konuşmalarında yer bulmuştur. Demirtaş'ın ve diğer HDP liderlerinin toplamda 80 konuşmasında bu talebe ilişkin temalara değinilmekteyken, Erdoğan'ın 1, Davutoğlu'nun 2 ve İhsanoğlu'nun 7 konuşmasında çokkültürlülük teması ele alınmıştır. Başka bir deyişle, yukarıdaki tespitimizle uyumlu olarak, toplamda 49 konuşmada Türkiye'nin bir halklar ve dinler mozaiği olduğu iddiasına yer vermiş bulunan Erdoğan ve Davutoğlu'nun bu iddianın altını çokkültürlülük taleplerinin karşılanmasına yönelik savlarla doldurmadıkları belirtilebilir.

Kılıçdaroğlu'nun ise, konuşmalarında toplumsal barış talebini dile getirmekle birlikte, bu talebin nasıl karşılanacağına dair bir yol çizmediği, azınlıkların dinsel, kültürel, sosyal, ekonomik vs. haklarına ilişkin bir temayı ele almadığı tespit edilmiştir.

Liderlerin konuşmalarında azınlık olarak tanımlanabilecek toplumsal kategorilerin kimlerden oluştuğuna bakıldığında, öne çıkan kategori Kürtler olmakla birlikte, konuşmaların önemli bir kısmında azınlıkların genel bir kategori olarak, adlandırılmaksızın ya da tüm grupların ismi birlikte sıralanarak ele alındığı görülmüştür. Buna göre, çalışma kapsamında incelenen toplam 513 konuşmanın 281'inde bir azınlık grubu olarak Kürtler konu edilmiştir. Davutoğlu'nun 44, Erdoğan'ın 99, Bahçeli'nin 60, HDP liderlerinin 71 konuşması ve İhsanoğlu'nun da 7 konuşmasında Kürtlerin bir azınlık grubu olarak hakları ya da taleplerinin konu edildiği görülmektedir. Çalışmanın dikkat çekici bulgularından birisi, Kılıçdaroğlu'nun hiçbir konuşmasında Kürtlerden söz etmemesidir. "Doğudaki vatandaşlarım" ya da "azınlıklar" gibi birtakım genel ifadeler konuşmalarında yer almakla birlikte, Kılıçdaroğlu'nun her üç seçim döneminde de Kürt sözcüğünü telaffuz etmediği saptanmıştır.

Konuşmalarda, yukarıda değinildiği gibi, azınlıklardan ya genel bir ifadeyle ya da çeşitli azınlık gruplarının isimlerini bir arada -özellikle konuşmaların başında bir hitap biçimi olarak- sıralayarak söz edilmesi de yaygındır. Liderler 198 konuşmada art arda adlarını sıralamak yoluyla genel bir kategori olarak azınlıklara değinmişlerdir. Bu konuşmaların 131'i Erdoğan ve Davutoğlu'na, 60'ı HDP ve BDP liderlerine ve 7'si de İhsanoğlu'na aittir. Kılıçdaroğlu'nun ise 43 konuşmasında belirsiz bir kategori olarak azınlıklara değindiği, ancak bunların kim olduğuna dair bir ifade kullanmadığı görülmüştür.

Kürtlerin dışında, Aleviler, Romanlar, Süryaniler gibi azınlık gruplara konuşmalarda çok az yer verilmiş olması da dikkat çekicidir. Alevilerin konu edildiği 91 konuşma tespit edilmiştir. Bunların 48'i Devlet Bahçeli'ye, 24'ü HDP liderlerine, 19'u Davutoğlu ve Erdoğan'a aittir. CHP lideri, konuşmalarında Aleviler'den söz etmemiştir. Romanların konu edildiği 35 konuşmanın da 31'inin Erdoğan ve Davutoğlu'na ait olduğu görülmüştür. Süryaniler 11, Yahudiler 8, Ezidiler 7 konuşmada konu edilmiştir. LGBTİ haklarının ele alındığı konuşma sayısı ise 4'tür ve bunların tamamı HDP liderlerine aittir.

Çalışmada, Kürtlerin konuşmalarda öne çıkan azınlık grubu olarak yer bulması nedeniyle, liderlerin Kürtlerin hak taleplerini nasıl bir çerçeve içinden ele aldıkları sorusu da ayrıca yanıtlanmaya çalışılmıştır. Buna göre, Kürtlerin hak taleplerinin "çözüm süreci" bağlamında ele alındığı 106 konuşma bulunmaktadır. Bu konuşmaların 62'si Erdoğan ve Davutoğlu'na, 37'si HDP liderlerine ve 7'si de İhsanoğlu'na aittir. "Çözüm süreci"nin konuşmalarda görece ağırlıklı bir yer tutmasına rağmen, liderlerin Kürtlerin hak taleplerine ilişkin genel değerlendirmelerine yakından bakıldığında bu taleplerin ağırlıklı olarak devletin bekası, ülkenin bölünme tehdidi, güvenlik ve askeri çözüm (terörle mücadele) bağlamında ele alındığı görülmektedir. Bu taleplerin devletin bekasıyla ilişkilendirildiği 156 konuşmanın 135'i Erdoğan ve Davutoğlu'na, geri kalanı ise MHP lideri Devlet Bahçeli'ye aittir. Benzer şekilde, hak taleplerini ülkenin bölünmesi tehdidi olarak ele alan liderler de AK Parti ve MHP liderleri olmuşlar, bu temanın ele alındığı 78 konuşmanın 59'u Bahçeli, diğerleri ise Erdoğan ve Davutoğlu tarafından yapılmıştır. Bahçeli, ayrıca 44 konuşmasında, Erdoğan ve Davutoğlu ise toplam 6 konuşmalarında bu hak taleplerini güvenlik önlemleri ve askeri çözüm bağlamında değerlendirmişlerdir.

Kürtlerin kültürel, ekonomik, siyasal hakları ve bu haklara yönelik sosyal politikalar ise oldukça sınırlı sayıda konuşmanın konusu olabilmıştır. Örneğin, Davutoğlu ve Erdoğan'ın Kürtlerin kültürel hakları ile ilgili toplam 29 konuşmaları bulunmakta, ekonomik haklarına (bölgeye yapılan yatırımlara vs.) değindikleri 43, siyasal haklarına değindikleri 9 konuşmaları bulunmaktadır. HDP liderleri ise 27 konuşmada Kürtlerin kültürel haklarından söz etmiş, ayrıca 23 konuşmada,

bu konuyla ilişkili olarak yeni bir anayasanın gerekliliğine değinmişlerdir.

x) Düşünce, Din ve Vicdan Özgürlüğü

Kültürel haklara konuşmalarında görece sınırlı bir yer verdiklerini tespit ettiğimiz liderler düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne ağırlıklı bir yer ayırmışlardır. Liderlerin bu özgürlüğe konuşmalarında yer verirken, ağırlıklı olarak dinin siyasete alet edilmemesi gerektiği, farklı inanç ve dinsel kimliklere saygı ve geçmişte Müslümanların mağdur edildiği iddiası üzerinde durdukları görülmektedir (bkz. Tablo 10).

Tablo 10. Üç Seçim Döneminde Lider Konuşmalarında Düşünce, Din ve Vicdan Özgürlüğünün Ele Alınmasında Öne Çıkan Temalar

Düşünce, din ve vicdan özgürlüğünün ele alınmasına aracılık eden temalar	Konuşma Sayısı
Dinin Siyasete Alet Edilmemesi	198
Farklı İnanç ve Dinsel Kimliklere Saygı	155
Geçmişte Müslümanların Mağdur Edildiği İddiası	126

Toplam 370 konuşmada değinilen bu özgürlükle ilgili öne çıkan temalara bakıldığında, dinin siyasete alet edilmemesinin ilk sırada yer aldığı belirtilebilir. Muhalefet partilerinin liderleri gibi, iktidar partisi liderinin de bu temaya yer vermiş olması dikkat çekicidir. Bu temanın ele alındığı toplam 198 konuşmanın 54'ü Erdoğan ve Davutoğlu'na aittir. Liderler, konuşmalarında daha çok “paralel yapı” olarak adlandırdıkları Fethullah Gülen Cemaati mensuplarını din üzerinden siyaset yapmakla suçlamaktadırlar. Muhalefet partileri içinde ise, hükümeti dini siyasete alet etmekle suçlayan liderlerin başında Kılıçdaroğlu gelmektedir. Kılıçdaroğlu'nun 87, Bahçeli'nin 26, HDP liderlerinin ise 31 konuşmasında AK Parti vatandaşların dini duyguları üzerinden siyaset yapmakla eleştirilmektedir.

Liderlerin yapmış olduğu 155 konuşmada, farklı inanç ve dinsel kimliklere saygıya vurgu yapıldığı görülmüştür. Ancak, liderlerin “farklı inanç ve dinsel kimlikler” ile kastettiklerinin ne olduğu, konuşmalarda açıklık kazanmamaktadır. Örneğin CHP lideri 134 konuşmasında farklı inanç ve dinsel kimliklere saygı duyulması gereğinin altını çizmişse de, yukarıda belirtildiği gibi, Alevilerden ya da diğer dinsel azınlıklardan söz ettiği bir konuşması tespit edilememiştir. HDP liderleri ve Demirtaş'ın ise 47 konuşmasında dinsel azınlıkların inançlarına saygı duyulması gereğine değindiği ve bu konuşmalarında Alevilerden (24), Yahudilerden (6), Ezidilerden (7) söz ettiği görülmüştür. Diğer yandan, Alevilerin din ve ibadet haklarının tanınması konusuna Yerel Seçimler ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri sırasında hiç değinmeyen MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, 7 Haziran Genel Seçimleri öncesinde yapmış olduğu 47 konuşmada Alevilerin ibadet haklarını

kullanabilmelerine, Cemevi açıp dini liderlerini yetiştirebilmelerine ilişkin vaatlerini dile getirmiştir. Bu durum, MHP'nin Genel Seçimlerde daha geniş toplum kesimlerine hitap eden ve Aleviler gibi farklı toplumsal grupların "milliyetçi" kesimlerinin de oyuna talip olan bir seçim stratejisi geliştirdiğini düşündürmektedir.

Liderlerin konuşmalarında din ve vicdan hürriyeti ile ilişkili olarak yer verilen temalardan bir diğeri, tamamı Davutoğlu ve Erdoğan tarafından dile getirilmiş olan "geçmişte Müslümanların haklarının çiğnendiği ve mağdur edildiği" iddiası etrafında şekillenmiştir. İki lider, toplamda 126 konuşmada, başörtüsü yasağı, kamu hizmetine girememe, parti kapatılması, Arapça ezanın yasaklanması vb. nedenlerle Müslümanların din ve vicdan özgürlüklerinin, ibadet haklarının engellendiğinden söz etmişlerdir. Bu tema, incelenen her üç seçimde de AK Parti liderlerinin konuşmaları içinde ağırlıklı bir yer edinmiştir (Sırasıyla 46, 10 ve 70). Bu temayla ilişkili olarak, kamu kurumlarında ve okullarda başörtüsü yasağı da, Erdoğan ve Davutoğlu'nun konuşmalarında inançlı toplum kesimlerinin mağduriyetlerinin göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Liderlerin bu temayı ele aldığı 110 konuşma bulunmaktadır. Benzer şekilde, 41 konuşmalarında da halkın bir kesiminin dini değerlerinin aşağılandığından söz etmektedirler. AK Parti liderleri, konuşmalarında dini eğitim veren kurumların yaygınlaştırılması (38 konuşmada) ve dindar bir nesil yetiştirme gereğine (3 konuşmada) de değinmektedirler. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeniden yapılandırılması talebi, Cumhurbaşkanlığı Seçimleri sırasında yaptığı 4 konuşmada Demirtaş tarafından dile getirilmiş, Erdoğan bu seçimler sırasındaki 1 konuşmasında konuyu ele almış, Genel Seçimler öncesinde ise HDP liderlerinin konuyla ilgili 1'er konuşmasına karşılık, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılmak istenmesi suçlaması Davutoğlu'nun 34, Erdoğan'ın ise 1 konuşmasında yer bulmuştur.

xi) Çevre Hakkı

Liderlerin seçim konuşmalarında, üçüncü kuşak haklar arasında olan çevre hakkının yer bulma oranı, Yerel Seçimler, Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Genel Seçimler arasında farklılaşmaktadır. Yerel Seçimler öncesinde yapılmış konuşmaların %37'sinde (66 konuşma) bu hakka ilişkin temalara yer verilmiş olmasına karşılık, Cumhurbaşkanlığı Seçimleri sırasında bu hakkın temalaştırıldığı 33 konuşma, Genel Seçimler öncesinde ise 25 konuşma tespit edilmiştir.

Yerel Seçimlerde, konunun liderlerin gündeminde görece ağırlıklı bir yer tutması, liderlerin yaşadıkları yerdeki çevre sorunları ve bunlarla ilgili icraat ve vaatler üzerinden seçmenlere ulaşma çabasının bir görünümü olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu seçimlerde çevre ve hava kirliliğinin önlenmesi 31, kentlerdeki çevre düzenlemeleri 25, kentsel dönüşüm 19, çarpık kentleşme ile mücadele 15, doğal

kaynakların korunması 14, ormanlık alanların korunması 6 ve kırsal ve kentsel arazilerin korunması 3 konuşmaya konu olmuştur. Yerel Seçimler döneminde çevre hakları ile ilgili temalar MHP liderinin konuşmalarında hiç yer bulmamış, yukarıda sıralanan ormanlık arazilerin ve kırsal ve kentsel arazilerin korunması dışındaki temaların tümünde en çok konuşma dönemin AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılmıştır. Erdoğan'ın bu temalara değindiği ve iktidar partisinin icraatlarını anlattığı toplam 45 konuşması bulunmaktadır. HDP ve BDP liderleri 11, CHP lideri ise 10 konuşmasında çevre hakkıyla ilgili temalara değinmiştir. Kılıçdaroğlu'nun bu hakla ilgili gündemini ağırlıklı olarak kentsel dönüşüm teması (5 konuşmada) işgal etmiştir. BDP ve HDP liderleri ise 6 konuşmalarında kentlerdeki çevre düzenlemelerine değinmişlerdir.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde, çevre hakkı ile ilişkili temalar, Erdoğan ve Demirtaş'ın konuşmalarında karşımıza çıkmaktadırlar. Erdoğan 10, Demirtaş da 7 konuşmasında bu hakka değinmiştir.

Genel Seçimler sırasında yürüttükleri kampanya süresince, çevre hakkı ile ilgili temalara en çok değinen lider Davutoğlu olmuştur. Davutoğlu'nun bu konudaki 14 konuşması bulunmaktadır. Bu konuşmalarda kentsel dönüşüm (10), çevre ve hava kirliliğinin önlenmesi (5), kentlerdeki çevre düzenlemelerinin önemi (4) temalarına yer vermiştir. Demirtaş ve Yüksekdağ 6, Kılıçdaroğlu 3, Bahçeli ise yalnızca 1 konuşmasında çevre hakkını ele almıştır. Bu yönüyle, muhalefet partisi liderlerinin üçüncü kuşak haklar arasında sayılan çevre hakkı ile ilgili temaları seçim kampanyalarına dâhil etme konusunda iktidar partisine göre daha isteksiz oldukları belirtilebilir.

Demokratik İlkelerin Seçim Konuşmalarındaki Yeri

Liderlerin seçim konuşmalarında, ülke gündemine ve konjonktüre bağlı olarak, demokratik rejimlerin temel ilkeleri olarak değerlendirilebilecek güçler dengesi/ayrılığı, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı, yönetimin şeffaflığı ve hesap verebilirliği gibi ilkeler ve liderlerin devlet-yurttaş ilişkisini nasıl kavradığını ortaya koyabilecek temalara da yer verilmektedir.

Tablo 11. Yönetimin İşleyişine İlişkin Demokratik İlkelerin Üç Seçim Döneminde Lider Konuşmalarına Dağılımı

Yönetimin gerçekleştirilmesine ilişkin demokratik ilkeler	Konuşma Sayısı
Yasama- Yürütme- Yargı Erkları Arasındaki İlişki	347
Hukukun Üstünlüğü ve Yargı Bağımsızlığı	71
Yönetimin Şeffaflığı ve Hesap Verebilirlik	395

Tablo 11’de görüldüğü siyasi parti liderleri seçim konuşmalarında yönetime ilişkin demokratik ilkelere de yoğun olarak yer vermektedirler. Aşağıda konuşmaların parti liderlerine göre dağılımı ve kullanılış biçimleri üç kategori etrafında ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

i) Yasama-Yürütme-Yargı Erkları Arasındaki İlişki

İncelenen her üç seçimde de, yasama, yürütme ve yargı erkları arasındaki ilişkinin, liderlerin konuşmalarında ağırlıklı yer bulan konulardan birisi olduğu saptanmıştır. Liderlerin bu konuda yapmış olduğu toplam 347 konuşmanın dağılımına bakıldığında, yasama-yürütme-yargı erkları arasındaki ilişkiye dair en çok söz söyleyenlerin AK Parti liderleri olduğu görülmüştür. Bahçeli’nin 78, HDP liderlerinin 71, Kılıçdaroğlu’nun 12 ve İhsanoğlu’nun da 9 konuşmasında yasama, yürütme ve yargı erkları arasındaki ilişkinin sorunlaştırıldığı görülmektedir. Buna göre, muhalefet liderleri, toplam 106 konuşmada yürütmenin otoriterleştiğinden söz etmekte, 53 konuşmada cumhurbaşkanının anayasal yetkilerini aştığını iddia etmektedir. Bu konularla ilgili en çok söz söyleyen muhalefet partisi liderleri ise HDP liderleri ve MHP genel başkanı Devlet Bahçeli olmuştur. HDP liderleri 70, Bahçeli ise 33 konuşmasında yürütmenin otoriterleştiğinden söz etmişlerdir. Ayrıca cumhurbaşkanının anayasal yetkilerini aştığı iddiasının dile getirildiği Bahçeli’nin 30, HDP liderlerinin ise 22 konuşması bulunmaktadır. CHP lideri, bu temalara en az değinen lider olmuştur. Kılıçdaroğlu’nun yürütmenin otoriterleşmesine değindiği 7, yürütmenin yasama faaliyetlerini baskı altına aldığı ileri sürdüğü 3 konuşması bulunmaktadır.

Davutoğlu ve Erdoğan’ın toplam 177 konuşmasında bu konuyla ilgili temalara yer verilmiş; iktidar partisi liderleri, konuşmalarında yürütmenin icraatlarının milli iradenin ürünü olmasından (146 konuşmada); yasamanın milli iradenin tecelli ettiği başlıca kurum olmasından (121 konuşmada) söz ederek eleştirilere yanıt vermişlerdir; liderler ayrıca çıkar ve güç odaklarının yasama ve yürütme faaliyetlerini engellediğinden (137 konuşmada), muhalefetin yasama ve yürütme faaliyetlerini engellemeye çalıştığından (139 konuşmada); geçmişte ordunun yasama ve yürütme faaliyetlerini engellemiş olduğundan (77) söz etmektedirler.

Genel Seçimler döneminde, liderler başkanlık sistemi tartışmalarına da değinmişler, Erdoğan 21, Davutoğlu 4 konuşmasında rejim değişikliğini savunmuş, Bahçeli 41, Demirtaş ve Yüksekdağ toplam 18 ve Kılıçdaroğlu da 1 konuşmasında başkanlık sistemine karşı görüşlerini beyan etmişlerdir.

ii) Hukukun Üstünlüğü ve Yargı Bağımsızlığı

Demokratik rejimlerin temel ilkesi olan hukukun üstünlüğü, incelenen her üç seçim döneminde de, liderler tarafından “sınırlı” bir ilgi görmüştür. Bu ilkeyle ilgili temaların yer bulduğu konuşma sayısı, toplamda 71’dir. Hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığına konuşmalarında en fazla yer veren lider Devlet Bahçeli olmuştur. Bahçeli’nin 28 konuşması, Davutoğlu ve Erdoğan’ın toplam 24 konuşmasında, Kılıçdaroğlu’nun 7, HDP liderlerinin 4 konuşması ve İhsanoğlu’nun da 9 konuşmasında bu ilkeyle ilgili temalara yer verilmiştir.

Konuşmalarda öne çıkan temalar, seçimlere ve liderlere göre değişmektedir. MHP lideri, 10’u yerel ve 1’i de genel seçimler öncesinde olmak üzere, yolsuzluklarla mücadelede yargının rolüne 11 konuşmasında değinmiş; Kılıçdaroğlu da yerel seçimler öncesinde yaptığı 3 konuşmada bu temayı ele almıştır. Bahçeli, ayrıca yargının ve yargılama süreçlerinin adil işlemediği eleştirisini de 10 konuşmasında dile getirmiş, 14 konuşmasında yargının baskı ve çıkar gruplarının müdahalelerinden bağımsız olması gereğinin altını çizmiştir. Erdoğan’ın yargı reformunu ele aldığı 4 ve Davutoğlu’nun 10 konuşması da hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı başlığı altında değerlendirilmiştir.

iii) Yönetimin Şeffaflığı ve Hesap Verebilirlik

Hukukun üstünlüğü temasına sınırlı ilgi gösterdiklerini tespit ettiğimiz liderlerin seçim gündemlerinde öne çıkan temalardan birisi, özellikle yolsuzluk tartışmaları etrafında gelişen “yönetimin şeffaflığı ve hesap verebilirlik” ilkesine yapılan göndermeler olmuştur. Bu ilkeyle ilgili temaların ele alındığı toplam 395 konuşma tespit edilmiştir. Konuşmaların liderlere göre dağılımına bakıldığında, bu konulara en fazla değinen liderlerin Davutoğlu ve Erdoğan olduğu görülmektedir. AK Parti liderlerinin 115 konuşmasında, CHP liderinin 111, MHP liderinin 87 ve HDP liderlerinin 79 konuşmasında ilgili temalara yer verilmiştir.

Yolsuzlukla mücadele 266, rüşvet 229, kamu kaynaklarının kişisel çıkar amaçlı kullanılması 198 konuşmanın başlıca temalarından birini oluşturmuştur. Bu temalar, ağırlıklı olarak muhalefet partilerinin liderleri tarafından gündeme getirilmiş olmakla birlikte, iktidar partisi liderlerinin de konuşmalarında dikkate değer oranlarla, özellikle kendilerinden önceki yönetimler döneminde yolsuzluk yapıldığı, rüşvet alındığı, kamu kaynaklarının kişisel çıkar amaçlı

kullanıldığı iddialarına yer verdiği görülmektedir. AK Parti liderleri, toplam 63 konuşmada yolsuzluk, 42 konuşmada rüşvet, 44 konuşmada kamu kaynaklarının hakkaniyetsiz kullanımına yer verirken, CHP lideri Kılıçdaroğlu 82 konuşmasında yolsuzluğa, 86 konuşmasında rüşvete ve 47 konuşmasında da kamu kaynaklarının kişisel çıkar amaçlı kullanılmasına değinmiştir. MHP liderinin bu temalarla ilgili konuşmalarının sayısı, sırasıyla 68, 75 ve 47'dir. HDP liderleri ise 63 konuşmada yolsuzluk, 26 konuşmada rüşvet ve 60 konuşmada kamu kaynaklarının israfına değinmiştir.

Karşılıklı olarak birbirlerini kamu kaynaklarının çıkar amaçlı kullanılması ve yolsuzluk konusunda suçlayan liderlerin, politikacıların ve kamu görevlilerinin hesap vermesi ile ilgili temalara ise konuşmalarında sınırlı yer verdikleri görülmüştür. İktidar partisi liderlerinin bu temanın ele alındığı 4 konuşması bulunmaktadır. CHP lideri bu konuda 45'i yerel seçimler öncesinde olmak üzere toplam 54 konuşma yapmış; MHP lideri ise 58 konuşmasında, demokratik rejimlerin temel ilkelerinden olan hesap verebilirliğe yer vermiştir. HDP liderlerinin bu temaya değindikleri 12 konuşma tespit edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Siyasal parti liderlerinin konuşmalarında kimi zaman doğrudan ifade bulan, kimi zaman icraatlar ve vaatler içinde eriyen evrensel insan haklarına yönelik vurguların seçmenin desteğini kazanmanın bir aracı olarak her konuşmada yer ettiği belirtilebilir. Bununla birlikte, liderlerin konuşmalarında temel haklara, temsil ettikleri siyasal partilerin geçmişinden beslenen, mevcut ve aktüel gelişmelerin etkisiyle kısmi değişiklere uğrayan ideolojik ve politik duruşlarının ifade araçları olarak başvurulduğu görülmektedir.

Çalışmanın dikkat çeken bulgularından birisi, yirmi birinci yüzyılın ikinci onyılına yarılamiş olan Türkiye siyasetinde yaşam hakkının hâlâ liderlerin seçim gündeminde yer tutan temalardan birini oluşturmasıdır. Demokratik rejimlerin en temel gerekliliği ve meşruluk temelini oluşturan yaşam hakkının yasalar ve iktidar tarafından güvence altına alınmış olması zorunluluğuna karşın, seçmene seslenen muhalefet partilerinin liderlerinin yaşam hakkı ihlallerinin yaygınlığına ilişkin tespitleri, rejimin demokratik niteliğinin sınırlarına ilişkin bir tür tarihe kayıt düşme çabası olarak da değerlendirilebilir.

Liderler, konuşmalarında sosyal ve ekonomik haklara diğerlerine göre daha ayrıcalıklı bir yer vermiş görünmektedirler. Seçim kampanyalarının ve konuşmalarının genel olarak seçmene yönelik vaatler ve icraatlerin övgüsü üzerine kurulu retoriği dikkate alındığında, konuşmalarda sosyal ve ekonomik haklara yapılan bu vurgu olağan karşılanabilir. Özellikle iktidar partisi liderleri

ve ana muhalefet partisi liderinin konuşmalarında bu haklarla ilgili temaların ağırlıklı bir yer bulduğu tespit edilmelidir.

Diğer yandan, konuşmaların yapıldığı bağlama uygun olarak, seçim süreçlerine katılım da liderlerin gündemlerinde önde gelen temalardan birisini oluşturmuştur. Sandık güvenliği, seçmenlerin oy kullanması ve hatta milli iradenin sandıkta tecellisi, liderlerin siyasal hakları konu edinen konuşmalarında ağırlıklı yer verdikleri temaları oluşturmuştur. Buna karşılık, yurttaşların siyasal katılımını “seçim süreçlerine” indirgeyen bir perspektifin, HDP dışında tüm siyasal partilerin liderlerinin konuşmalarında belirleyici olduğu görülmüştür. Yurttaş katılımının alternatif yolları liderler tarafından neredeyse tümüyle yok sayılmış, sivil toplum örgütleri, toplumsal hareketler, alternatif medya veya yurttaşların doğrudan katılımına olanak sağlayacak iletişim süreçleri liderlerin seçim gündemlerine dâhil olamamıştır. Bu bağlamda, yurttaşların gösteri ve protesto haklarını kullanmaları da özellikle Türkiye’de sağ-muhafazakâr bloğun başlıca aktörleri olan iktidar partisi liderleri ve MHP lideri tarafından bir siyasal katılım aracı olarak değil, ulusal güvenlik ve kamu düzenine karşı bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Benzer bir çerçevenin, ifade ve basın özgürlüğüne yönelik sınırlamalara ya da bu sınırlamaların ulusal güvenlik vs. adına gerekliliğine değinen siyasal parti liderlerinin konuşmalarında iletişim özgürlüğüne yer vermemiş olmalarında da karşımıza çıktığını bir kez daha tespit etmek yerinde olacaktır. Yurttaş katılımının seçim süreçleri dışında da yaygınlaştırılmasına yönelik bir talebe konuşmalarında yer vermeyen liderler, yurttaşların iletişim haklarını kullanmalarına ilişkin sorunları da görmemeyi yeğlemiştir.

Liderlerin konuşmalarında siyasal katılımın neredeyse yegâne zemini olarak ele alınan seçim süreçlerine katılım, toplumun kadınlar, gençler, yaşlılar, engelliler gibi farklı kesimlerine açık deneyimler olarak tanımlanmamaktadır. Liderler her ne kadar toplumun bu kesimlerini oy kaynağı olarak görmekte ve bunlara yönelik vaatleri seçim gündemlerine dâhil etmekteyse de, bu kesimlerin örneğin “seçilme hakkı”na ya hiç değinmemekte ya da konuşmalarında çok kısıtlı bir yer ayırmaktadırlar. Örneğin kadınların siyasal katılımı, liderlerin -yerel seçimler öncesinde görece daha ağırlıklı bir biçimde sorunlaştırılmakla birlikte- gündeminde oldukça sınırlı bir yer bulabilmiştir. Benzer şekilde, kadın hakları da konuşmalarda ikincil bir yer bulabilmiş, özellikle kadının aile içindeki konumu ve aile ile ilgili yükümlülükleri ve haklarına ilişkin bir çerçeve içinden ele alınırken, kadının birey olarak özgürleşmesine ilişkin temalar, yalnızca HDP liderlerinin konuşmalarında, kısmi yer bulabilmiştir.

Liderlerin kadınlar gibi diğer toplum kesimlerinin hak ve taleplerine de sınırlı ilgi gösterdiğini belirtmek mümkündür. AK Parti ve MHP’nin oluşturduğu

muhafazakâr-milliyetçi bloğun önceliğinin, -her ne kadar AK Parti liderlerinin konuşmalarında çokkültürlülük temasına yer veriliyor olsa da- milliyetçi söylemin ulusal birlik ve beraberliğe yaptığı vurguyu sıkça dillendiren bir homojenlik talebi ekseninde şekillendiğini belirtmek gerekir. Bu bağlamda, azınlıklardan ismen söz edildiğinde bile, Türkiye'nin bir halklar ve dinler mozaiği olduğu vurgusu öne çıkarılmakta, azınlıkların hak taleplerinin ya verili durumda fazlasıyla karşılanmış olduğundan ya da bu taleplerin bizzat ulusal birlik ve bütünlük karşısında tehdit oluşturduğundan dem vurulmaktadır. CHP liderinin konuşmalarında, sağ bloğun liderlerinin bu milliyetçi-muhafazakâr söylemine karşı azınlıkların kültürel ve dinsel haklarını evrensel demokratik normlar bağlamında savunan bir perspektiften alternatif geliştirme konusundaki yetersizliği veya isteksizliği, bu çalışmanın dikkati çeken bulgularından birisi olmuştur. Kemal Kılıçdaroğlu'nun konuşmalarında, azınlık hakları ve azınlıklar, kim oldukları belli olmayan genel kategoriler olarak yer bulmakta, hak taleplerinden söz edilmemektedir. Örneğin Alevilerin veya Kürtlerin adları anılmaksızın ibadet özgürlüğüne ya da toplumsal barışın sağlanması gereğine değinilmektedir. Ana muhalefet partisi liderinin yapmış olduğu seçim konuşmalarında, azınlık hakları, kültürel haklar, kadın hakları ve yurttaş katılımı konularında bir alternatif-sol politika önerisi geliştirmekte zorlandığı görülmektedir.

Konuşmaların önemli bir kısmını oluşturan demokratik ilkelere ilişkin vurgular ise ülke gündemine ve konjonktüre göre biçimlenmiştir. Özellikle, iktidar partisinin politikaları bağlamında dile getirilen demokratik ilkeler parti liderlerinin güncel tartışmalara ilişkin görüşlerini seçmenlere anlatmanın araçları olarak konuşmalarda yer bulmuş, yasama-yürütme ve yargı erkleri arasındaki ilişki ya da hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı gibi ilkeler, güncel politik kutuplaşmalar ekseninde ele alınırken bu ilkelerin demokratik rejimler açısından taşıdığı normatif değere ilişkin perspektifler konuşmalara dâhil edilememiştir.

Sonuç olarak, 2014-2015 yıllarında gerçekleştirilen üç seçim öncesinde siyasal parti liderlerinin yapmış oldukları seçim konuşmalarının tematik analizi, liderlerin temel haklar ve temel demokratik ilkeleri ilişkin sınırlı bir çerçeve geliştirdiklerini, sağ-muhafazakâr çizgideki partilerin liderleri gibi kendisini sosyal demokrat çizgide tanımlayan ana muhalefet partisinin liderinin de milliyetçi-muhafazakâr söylemin ana hatlarını oluşturan tematik tercihlerin dışına çıkmakta zorlandığını ortaya koymaktadır. 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimleri sonucunda oy oranları % 16 ile %41 oranında değişen bu üç büyük partinin liderlerinin konuşmalarında ortaklaştıkları noktalar, Türkiye'de yurttaş katılımının sınırlılıklarını ve demokratik hakların uygulamaya geçirilmesinin önündeki engelleri bir kez daha göz önüne sermesi açısından dikkat çekicidir.

Söz konusu seçimlerde %13'lük bir oy oranına ulaşan HDP liderlerinin konuşmalarının kısmi olarak bu üç büyük partinin liderlerinden farklılaştığını ve yaşam hakkı, ifade özgürlüğü, azınlık hakları, kültürel haklar ve kısmen de kadınların siyasal katılımı konularında daha geniş bir demokratik alanı olası kılan bir çerçeve kurduklarını belirtmek gerekir.

Sonnotlar

¹ Bu makale, TÜBİTAK 114K357 numaralı ve "Siyasal Parti Liderlerinin Seçim Konuşmalarında Demokrasi Söylemi" başlıklı araştırma projesinin seçim konuşmalarının tematik analizinden oluşan ilk aşamasının sonuçlarını içermektedir. Araştırma tamamlandığında liderlerin "demokrasi söylemi"ne ilişkin daha kapsamlı ve eleştirel bir perspektif geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu makale ise, yalnızca niteliksel içerik analizinin üç seçim dönemini kapsayan karşılaştırmalı sonuçlarına dayanması nedeniyle, liderlerin konuşmalarında temel haklar ve ilkelerle ilgili içeriklerin ne ölçüde ve nasıl yer bulduğu sorusuyla sınırlı kalmaktadır. Araştırma sırasındaki özverili çalışmaları ve katkıları nedeniyle proje bursiyerleri Arş. Gör. N. Ceren Salmanoğlu Erol, Arş. Gör. Merve Diltemiz Mol, doktora öğrencileri İlgar Seyidov ve Tuncay Şur'a teşekkür ederiz.

² Milli irade kavramı esasında istikrara yapılan vurgu ile birlikte AK Parti'nin 2007 sonrası dönemde demokrasi kavrayışının temelini oluşturmaktadır. Erdoğan, Adnan Menderes'in asılmasını ülke içindeki askeri-sivil bürokratik güçlerin milli iradeye saygısızlığı olarak gördüğünü çeşitli konuşmalarında ifade etmiş, benzer şekilde Mayıs 2008 tarihinde partisinin kapatılması girişimlerini de bu anlamda milli iradeye darbe şeklinde yorumlamıştır. Bundan sonra demokrasiye yönelik her türlü saldırının da bu milli irade tarafından durdurulacağı Erdoğan tarafından belirtilmiştir (Alkan, 2016: 21). Gezi Parkı protestoları sonrası ortaya çıkan protestolar da bu manada Erdoğan'ın şahsına, dolayısıyla milli iradeye saldırı olarak algılanmış ve bunun çözümünün milli irade denilen soyut güç olacağı fikrinden hareketle Erdoğan kitlelerden kaynaklanan "iktidarı mobilize etmek" amacıyla Milli İrade'ye saygı mitinglerini düzenlemiştir (Atay, 2013: 41).

³ Bu konuda en dikkat çekici örneklerden biri, Tayyip Erdoğan'ın Başbakan Ahmet Davutoğlu ile birlikte katıldığı İstanbul'un Fethi'nin 562. Yıldönümü töreninde, "Fetih inşallah 7 Haziran'dır" sözlerini kullanmasıdır (Haberler.com, "Erdoğan: Fetih İnşallah 7 Haziran'dır" 30 Mayıs 2015).

⁴ DHA, "İşte HDP'nin Seçim Şarkısı", 10 Nisan 2015

⁵ Bkz. Oyvötesi.org, "Biz Kimiz?", Son erişim tarihi 28.07.2016

⁶ Liderlerin konuşmaları siyasal parti genel merkezlerinden, siyasal partilerin web sitelerinden ve internet ortamındaki video kayıtları taranarak temin edilmiş ve video kayıtları proje bursiyerleri tarafından yazılı hale getirilmiştir.

⁷ Lider konuşmalarının içerik analizi soru yönergesi aracılığıyla kodlanması, proje bursiyerleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Kodlamanın ilk evresinde, bursiyerlerle proje yürütücüsü ve araştırmacıları her bir siyasal parti liderinin konuşmasını birlikte kodlamışlar; böylelikle soru yönergesinin nasıl yorumlanacağı, kodlamanın nasıl yapılacağı konusunda ortak kriterler geliştirilmiştir. Ardından, proje bursiyerleri her siyasal parti liderinin en az iki konuşmasını birlikte kodlamaya devam etmiş; metinlerin nasıl yorumlanacağı konusunda bir ortaklık geliştirmişlerdir. Daha sonra bursiyerler kodlamalara tek başlarına devam etmişlerdir. Kodlama sırasında nasıl yorumlanacağı ve kodlanacağı konusunda şüphe duydukları ya da belirsiz buldukları ifadelerle ilgili olarak proje yürütücüsü ve araştırmacılarıyla görüşmüşlerdir.

⁸ İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ve Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”, “Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Sözleşmesi”, “Çocuk Hakları Sözleşmesi”, “Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme”, “Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına Dair Bildirge”, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi”.

⁹ Lider konuşmalarında demokrasi temasının hangi temel haklar, özgürlükler ve ilkeler aracılığıyla ifade bulunduğu sorusu, çoklu kodlamalar sonucu elde edilen veriler aracılığıyla çözümlenmiştir. Her soru için birden fazla seçeneğin seçilmesine olanak tanıyan çoklu kodlama sonuçları, frekans ve çapraz tablo analizleri ile ölçülmüştür. Araştırma verileri, SPSS’in lisanslı (IBM SPSS Statistics Standart Pack 22 V) programından analiz edilmiştir.

Kaynakça

Alpan B (2016). From AKP’s ‘Conservative Democracy to ‘Advanced Democracy’: Shifts and Challenges in the Debate on Europe. *South European Society and Politics* 21(1): 15-28.

Alptekin H (2015). 2015 Seçimine Giderken Halkların Demokratik Partisi’nin Seçim ve Siyasal İletişim Performansı. İçinde: İ Çağlar ve Y Özkır (der), *Türkiye’de Siyasal İletişim 2007-2015*, İstanbul: Seta, 116-146.

Arat Y (2013). Violence, Resistance, and Gezi Park. *Int. Journal of Middle East Studies*, 45: 807-809.

Atay T (2013). The Clash of ‘Nations’ in Turkey: Reflections on the Gezi Park Incident. *Insight Turkey* 15(3): 39-44.

Bakiner O (2014). Can the ‘Spirit of Gezi’ Transform Progressive Politics in Turkey. İçinde: U Özkırmı (der), *The Making of a Protest Movement in Turkey*, UK: Palgrave Mcmillan, 65-76.

Balcı Ş ve Bekiroğlu O (2015). 2007'den 2015'e Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) Siyasal İletişim Stratejilerinin Analizi. İçinde: İ Çağlar ve Y Özkır (der), *Türkiye'de Siyasal İletişim 2007-2015*, İstanbul: Seta, 79-115.

Balto E (2015). HDP'ye Saldırı Siyaseti, www.birikimdergisi.com/haftalik/1468/hdp-ye-saldiri-siyaseti-#.V1qv3ruLT. Son erişim tarihi, 10.06.2016.

Bora T (2015). HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'la Söyleşi: İddiamız Seçime Parti Olarak Girmeyi Gerektiriyor. www.birikimdergisi.com/guncelyazilar. Son erişim tarihi, 10.06.2016.

Celep Ö (2014). Can The Kurdish Left Contribute to Turkey's Democratization. *Insight Turkey*, 16 (3): 165-180.

Çarkoğlu A (2016). Electoral Constellations Towards the August 2014 Presidential Elections. iaitesnew.asw.bz/sites/default/files/gte_pb_17.pdf. Son erişim tarihi, 09.06.2016.

Çarkoğlu A ve Yıldırım K (2015). Election Storm in Turkey What Do the Results of June and November 2015 Elections Tell Us?. *Insight Turkey*, 17(4): 57-79

Çavdar T (1982). *Türkiye'de Liberalizmin Doğuşu*, İstanbul: Uygur Yayınları.

Demirci K (2014). Türkiye'de 2000 Sonrası Genel Seçim Kampanyalarında Demokrasi Söylemi, *Mülkiye*, 38 (1): 35-74.

Demirci K (2016). Modern Seçim Kampanyalarının Türkiye'deki Seyrine Dair Bir Eleştiri ve Dönemleştirme Denemesi, *SBF Dergisi*, 71(3): 889-918.

Doğanay Ü (2007). The Turkish Parliament on Democracy, *Parliamentary Affairs*, 60 (3): 388-408.

Göle N (2013). Gezi- Anatomy of a Public Square Movement. *Insight Turkey*, 15(3): 7-14.

Harmanşah Ö (2014). Urban Utopias and How They Fell Apart: The Political Ecology of Gezi Parkı. İçinde: U Özkırmı (der), *The Making of a Protest Movement in Turkey*, UK: Palgrave Mcmillan, 121-133.

Heper M (2012). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. İstanbul: DoğuBatı.

İğsız A (2014). Brand Turkey and The Gezi Protests: Authoritarianism in Flux, Law and Neoliberalism, İçinde: U Özkırmı (der), *The Making of a Protest Movement in Turkey*, UK: Palgrave Mcmillan, 25-49.

Keyman F (2014). The Ak Party: Dominant Party, New Turkey and Polarization, *Insight Turkey*, 16 (2): 19-31.

Köker L (2008). *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*. Ankara: Dipnot.

Köse T (2015). Identity Dynamics of the June and November 2015 Elections of Turkey: Kurds, Alevis and Conservative Nationalists, *Insight Turkey*, 17(4): 105-123.

Miş N vd. (2015). *7 Haziran 2015 Seçimi ve Sonrası*. İstanbul: Seta.

Özbudun E (2014). AKP at the CrossRoads: Erdoğan's Majoritarian Drift, *South European Society and Politics*, 19 (2): 155-167.

Özel S (2014). A Moment of Elation: The Gezi Protests/Resistance and the Fading of the AKP Project. İçinde: U Özkırmı (der), *The Making of a Protest Movement in Turkey*, UK: Palgrave Mcmillan, 7-24.

Özel S ve Sarıkaya A (2013). Türkiye'de Liberalizmin Prangaları. İçinde: M Yılmaz (der), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Liberalizm*, İstanbul: İletişim, 452-479.

Özgün Y (2003). *27 Mayıs Dönemi Demokrasi Söylemi*, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özkan A (2015). Siyasal İletişim Yönetimi Perspektifinden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP). İçinde: İ Çağlar ve Y Özkır (der), *Türkiye'de Siyasal İletişim 2007-2015*, İstanbul: Seta, 55-78.

Sayarı S (2008). Giriş. İçinde: M Heper ve S Sayarı (der), *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*, İstanbul: Kitapyayınevi, 9-15

Yiğitbaşı K G (2015). 22 Temmuz'dan / Haziran'a Kampanyalar Ekseninde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) Siyasal İletişimi. İçinde: İ Çağlar ve Y Özkır (der), *Türkiye'de Siyasal İletişim 2007-2015*, İstanbul: Seta, 19-53.

Gazete Haberleri

Akşam (18/06/2013). Erdoğan'dan Gezi Parkı Açıklamaları. <http://www.aksam.com.tr/siyaset/erdogandan-gezi-parki-aciklamalari/haber-216982>. Son erişim tarihi: 30.05.2016.

BBC (17/07/2015). Erdoğan: Dolmabahçe Mutabakatı İfadesini Cımbızlarım. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150717_erdogan_hdp. Son erişim tarihi: 14.06.2016.

Bianet.org (04/04/2014). Kediler hangi illerde elektrikleri kesti?, <http://bianet.org/bianet/siyaset/154704-kediler-hangi-illerde-elektrikleri-kesti>, Son erişim tarihi: 30.05.2016

DHA (06/10/2014). Erdoğan ikili oynamaktadır. http://www.dha.com.tr/erdogan-ikili-oynamaktadir_773447.html. Son erişim tarihi: 30.05.2016.

Gazetevatan (08/03/2015). 400 vekil verin bu iş huzur içinde çözülsün. <http://www.gazetevatan.com/-400-vekil-verin-bu-is-huzur-icinde-cozulsun--747571-gundem/>. Son erişim tarihi: 14.06.2016.

Habertürk (24/04/2014). Türkiye’de ilk defa bir başbakan. <http://www.haberturk.com/gundem/haber/942091-turkiyede-ilk-defa-bir-basbakan>. Son erişim tarihi: 30.05.2016.

Habertürk (17/06/2014). Çatı Adayı Ekmeleddin İhsanoğlu’na Tepki ve Destek. <http://www.haberturk.com/gundem/haber/958537-cati-adayi-ekmeleddin-ihsanogluna-tepki-ve-destek>. Son erişim tarihi: 30.05.2016.

Hürriyet (31/03/2014). 30 Mart Balkon Konuşması. <http://www.hurriyet.com.tr/30-mart-balkon-konusmasi-26119975>. Son erişim tarihi: 30.05.2016.

Hürriyet (30/06/2014). HDP’nin Cumhurbaşkanı Adayı Selahattin Demirtaş. <http://www.hurriyet.com.tr/hdpnin-cumhurbaskani-adayi-selahattin-demirtas-26712300>. Son erişim tarihi: 30.05.2016.

Milliyet (04/03/2014). Erdoğan Cemaatin Hesabını Açıkladı. <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-cemaatin-hesabini-acikladi/siyaset/detay/1846314/default.htm>. Son erişim tarihi: 30.05.2016.

Milliyet (20/03/2014). Erdoğan: Twitter’ın kökünü kazıyacağız. <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-twitter-in-kokunu-siyaset/detay/1854696/default.htm>. Son erişim tarihi: 30.05.2016.

Milliyet (27/03/2014). Erdoğan: Seçimlerden sonra farklı adımlar atacağız. <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-secimden-sonra-farkli-siyaset/detay/1857159/default.htm>. Son erişim tarihi: 30.05.2016.

Milliyet (19/05/2015). Erdoğan ilk kez açıkladı. <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-ilk-kez-acikladi-dogan/siyaset/detay/2061479/default.htm>. Son erişim tarihi: 14.06.2016.

Milliyet (17/05/2015). Davutoğlu’ndan İstanbul Mesajları. <http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-ndan-istanbul-mesajlari/siyaset/detay/2060492/default.htm%60>. Son erişim tarihi: 14.06.2016.

Milliyet (23/05/2015) Cumhurbaşkanı Erdoğan: Vali Bey’e Dedim ki. <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-vali-bey-e/siyaset/detay/2063505/default.htm>. Son erişim tarihi: 14.06.2016.

Milliyet (21/04/2015). Demirtaş: saçmıyorlar. <http://www.milliyet.com.tr/demirtas-sacmuyorlar/siyaset/detay/2047694/default.htm>. Son erişim tarihi: 14.06.2016.

Sabah (17/12/2015). 17 Aralık kumpas soruşturmasında tutuklama geldi. <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/12/17/17-aralik-kumpas-sorusturmasinda-tutuklama-geldi>. Son erişim tarihi: 14.06.2016.

Sabah (23/10/2015). Kılıçdaroğlu'ndan Suriyeliler'i Gönderme Vaadi. <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/04/23/kilicdaroglundan-suriyelileri-gonderme-vaadi>. Son erişim tarihi: 14.06.2016.